

ทพประวัติตอนประสูติจากนิทานกถาและ
ลลิตวิสตรระ: การศึกษาเปรียบเทียบ
ด้านสารัตถะ

ณัชพล ศิริสวัสดิ์*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาเปรียบเทียบชีวประวัติของพระศากยมนีตอนประสูติช่วงที่พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงช่วงตรัสอาสาจากนิทานกถาแห่งชาตภัฏฐกถาอันเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติในหลักฐานชั้นอรรถกถาที่สำคัญของพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่บันทึกด้วยภาษาบาลี และลลิตวิสตรระอันเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติที่กล่าวถึงแต่เฉพาะชีวประวัติของพระศากยมนีสำนวนของนิกายสรวาสติวาทีนที่บันทึกด้วยสันสกฤตผสม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาเปรียบเทียบพุทธประวัติด้านเนื้อหาตอนประสูติจากนิทานกถากับ

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาเอเชียใต้ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

E-mail: Natchapol.S@chula.ac.th

วันที่รับบทความ 9 กรกฎาคม 2563 วันที่แก้ไขบทความ 25 กันยายน 2563

วันที่ตอบรับบทความ 2 พฤศจิกายน 2563

ลลิตวิสตระ (2) ศึกษาแนวคิดสำคัญในการเรียบเรียงพุทธประวัติตอนประสูติ จากคัมภีร์ทั้งสอง เพื่อให้ทราบถึงลักษณะคล้าย ลักษณะต่างและลักษณะเฉพาะ ในด้านเนื้อหาของพุทธประวัติในแต่ละสำนวน การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนาโดยศึกษาค้นคว้าทางเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ การศึกษาเปรียบเทียบพุทธประวัติของวรรณกรรมพุทธประวัติของทั้งสองนิยาย พบว่า พุทธประวัติที่วรรณกรรมพุทธประวัติของทั้งสองนิยายมีเนื้อหาที่คล้ายกัน มีเนื้อหากล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกันแต่มีความแตกต่างกัน และมีเนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะในนิทานกถาหรือลลิตวิสตระ เนื้อเรื่องที่ทั้งสองนิยายกล่าวตรงกัน โดยส่วนใหญ่เป็นพุทธประวัติที่เรียบเรียงขึ้นมาจากพื้นฐานแนวคิดสำคัญ เรื่องกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏอยู่ในมหาปทานสูตรภาษาบาลี หรือ มหาวทานสูตรภาษาสันสกฤต และธรรมอันน่าอัศจรรย์ที่ปรากฏใน อัศจรรย์พุทธธัมมสูตร ซึ่งเปรียบเสมือนโครงเรื่องหลักของพุทธประวัติที่ครอบคลุม เนื้อหาตั้งแต่พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต เสด็จอยู่ในพระครรภ์ของพระมารดา จนกระทั่งประสูติ นอกจากนี้ เหตุการณ์พุทธประวัติตอนประสูติยังได้เน้นย้ำเรื่อง “บาร์มี” ของพระโพธิสัตว์ในฐานะของผู้ที่มีความเป็นเลิศในทางธรรมกว่า บุคคลธรรมดาทั้งปวงอันมีผลต่อการสร้างศรัทธาในพระพุทธรองค์

คำสำคัญ: ประสูติ พุทธประวัติ นิทานกถา ลลิตวิสตระ กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์

The Birth Story of the Buddha from *Nidānakathā* and *Lalitavistara*: A Comparative Study of the Contents

Natchapol Sirisawad*

Abstract

This research article is a comparative study of the birth episode of the Bodhisattva residing in the Tuṣiṭa Heaven to the utterance of the Āsabhivācā in the biography of the Śākyamunī Buddha between the *Nidānakathā* in the *Jātakatṭhakathā* of the Theravādins, an introductory chapter of the *Jātaka* commentary which narrates the story of the Buddha in Pāli, and the *Lalitavistara* of the Sarvāstivādins, a Buddhist Sanskrit Buddha's biography. The purposes of this research article are to (1) comparatively study the Buddha's biography in the birth episode from the *Nidānakathā* and the *Lalitavistara*; and (2) examine significant concepts in the compilation of the Buddha's birth narrative from both schools in order to understand similarities, differences, and specific features of the Buddha's biography in each version. This research is of a descriptive nature; it investigates documents from both primary and secondary

* Lecturer, South Asian Languages Section, Department of Eastern Languages, Faculty of Arts, Chulalongkorn University,
E-mail: Natchapol.S@chula.ac.th

Received July 9 กรกฎาคม, 2020, Revised September 25, 2020,

Accepted November 2, 2020

sources. The comparative study of both scriptures reveals that the Buddha's birth episode of both schools narrates similar stories revolving around the same events but with different details, and stories that appear only in either the *Nidānakathā* or the *Lalitavistara*. Most of the coinciding stories of the two schools are the Buddha's biography compiled on the basis of the rule of a Bodhisattva, which appears in the Pāli *Mahāpadānasutta* or the Sanskrit *Mahāvadānasūtra*, and the marvelous qualities of the Buddha in the Pāli *Acchariyabbhutadhammasutta*, which can be likened to the main plot of the Buddha's birth episode, covering the descent of the Bodhisattva from the Tuṣṭita heaven, the time in his mother's womb, and his birth. In addition, the events surrounding the birth story in the Buddha's biography emphasize the "virtues" of the Bodhisattva as a person excelling in the *dharma* over all ordinary people, which serves to create faith in the Buddha.

Keywords: Buddha's birth episode, Buddha's biography, *Nidānakathā*, *Lalitavistara*, the rule of the Bodhisattva

1. บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ศาสนาที่สำคัญของโลกทำให้เห็นข้อเท็จจริงประการหนึ่ง คือ ประวัติของศาสดาส่วนใหญ่ไม่ได้เขียนขึ้นในขณะที่ศาสดายังมีชีวิตอยู่ หากแต่สานุศิษย์ของศาสดานั้น ๆ รวมขึ้นในสมัยหลัง ประวัติศาสดามีใช่เป็นเพียงแหล่งรวบรวมคุณธรรมและจริยวัตรที่เป็นแบบฉบับอันดีงามของศาสดาเท่านั้น แต่ยังได้รวบรวมเรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ นานาที่ผู้ศรัทธาเชื่อได้ว่าเกิดขึ้นจริงกับศาสดาของตน (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2546, หน้า 10) หากค้นคว้าศึกษาชีวประวัติของพระศากยมุณีที่ปรากฏในคัมภีร์ที่เป็นประชุมพระสูตรที่เรียกว่า “คัมภีร์อาคม-นิกาย”¹ ซึ่งเป็นคัมภีร์ปฐมภูมิในการศึกษาประวัติคำสอนและประวัติพุทธศาสนา จะพบว่า ประวัติของพระศากยมุณีปรากฏอยู่เป็นชิ้นส่วน เป็นตอน ๆ (พุทิตะ, 2562, หน้า 177) พุทธประวัติในวรรณกรรมพุทธศาสนาสำนวนของนิกายเถรวาทบาลี²ปรากฏอยู่กระจัดกระจายอยู่ในพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกโดยที่พระไตรปิฎกไม่ได้มีวัตถุประสงค์หลักในการบันทึกพุทธประวัติที่สมบูรณ์ในความหมายเดียวกับอัตชีวประวัติ ความพยายามในการร้อยเรียงชีวประวัติของพระพุทธเจ้าซึ่งมีลักษณะเป็นเทวปรกณ์ปรากฏใน *มหาวทานสูตร* หรือ *มหาปทานสูตร* (พระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องราวในอดีตอันยิ่งใหญ่) ซึ่งกล่าวถึงพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า 7 พระองค์ โดยเน้นที่พระประวัติของพระพุทธเจ้า วิปัสสี (วิปศยน) ส่วนเรื่องราวชีวประวัติของพระศากยมุณีก่อนหน้าการตรัสรู้ธรรมปรากฏอยู่ใน *นิทานกถา* ซึ่งเป็นส่วนต้นของชาตกัฎฐกถา (อรรถกถาชาดก) นอกจากนี้ยังมีการสืบทอดประเภทของวรรณกรรมที่เรียกว่า “วรรณกรรมพุทธประวัติ” ซึ่งแต่งขึ้นหลังจาก “คัมภีร์อาคม-นิกาย” มีเป้าหมายเพื่อเล่าชีวประวัติ

¹ ดูเพิ่มเติมใน พุทิตะ, 2562, หน้า 173-174.

² เถรวาทบาลีในบทความวิจัยนี้ หมายถึง นิกายเถรวาทที่ใช้ภาษาบาลีบันทึกพุทธวจนะแพร่หลายอยู่ในลังกา ไทยและพม่า ที่เรียกเช่นนี้เพื่อให้แตกต่างจากนิกายสรวาสติวาทินซึ่งเป็นเถรวาทเช่นกันแต่ไปเจริญทางฝ่ายเหนือ และใช้ภาษาสันสกฤตบันทึกคำสอน.

ของพระศากยมุนีให้แก่ชนรุ่นหลังโดยทั่วไป ดังนั้น เมื่อจะศึกษาชีวประวัติของพระศากยมุนีจึงต้องศึกษาพุทธประวัติจากวรรณคดีพุทธประวัติสำนวนอื่น ๆ ของนิกายต่าง ๆ นอกเหนือจากเถรวาทบาลีควบคู่กันไปด้วยเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษาเปรียบเทียบชีวประวัติของพระศากยมุนีตอนประสูติจากนิทานกถาอันเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติในหลักฐานชั้นอรรถกถาที่สำคัญของพุทธศาสนานิกายเถรวาทบาลี และลลิตวิสตระอันเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติที่กล่าวถึงแต่เฉพาะชีวประวัติของพระศากยมุนีสำนวนของนิกายสรวาสติวาทิน³ ที่บันทึกด้วยภาษาสันสกฤตผสม⁴ เรื่องราวพุทธประวัติที่บันทึกไว้แต่ละสำนวนต่างก็มีความเหมือนกันบ้าง คล้ายกันบ้าง หรือแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดทางด้านเนื้อหาเมื่อนำมาศึกษาเปรียบเทียบกัน

ในการศึกษาทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยพบว่า มีผู้ศึกษาคัมภีร์ลลิตวิสตระในแง่มุมต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ได้แก่ (1) การศึกษาวิเคราะห์เฉพาะคัมภีร์ลลิตวิสตระ ได้แก่ งานของประคอง นิมมานเหมินท์ (2536) นำเสนอแนวคิด

³ หลักฐานทางฝ่ายเถรวาทบาลีระบุว่านิทานสรวาสติวาทินเป็นหนึ่งในนิกายที่แตกแขนงมาจากนิกายเถรวาทบาลี (Lamotte, 1988, p. 532) แต่หากพิจารณาบนพื้นฐานของพัฒนาการของพระปราติโมกษ์ (บาลี *ปาทิโมกฺข*) จะพบว่าพระวินัยของทั้งสองนิกายต่างสืบมาจากคัมภีร์ต้นฉบับพระปราติโมกษ์ของสงฆ์รวาทซึ่งสูญหายไป (Pachow, 2007 [1955], p. 41).

⁴ นักปราชญ์เรียกชื่อภาษาสันสกฤตในคัมภีร์พุทธศาสนาไว้หลายชื่อ เช่น ภาษาสันสกฤตผสม (Mixed Sanskrit) ภาษากึ่งสันสกฤต (Quasi-Sanskrit) ภาษาคาถา (The language of the Gāthās) ภาษาสันสกฤตพันทาง (Hybrid Sanskrit) ภาษาสันสกฤตซึ่งไม่มีการขัดเกลา (Unrefined Sanskrit) ภาษาสันสกฤตในพุทธศาสนา (Buddhist Sanskrit) ภาษาสันสกฤตพันทางในพุทธศาสนา (Buddhist Hybrid Sanskrit) เป็นต้น ในบทความวิจัยนี้ผู้วิจัยจะใช้คำว่า “ภาษาสันสกฤตผสม” แทนชื่อภาษาสันสกฤตในคัมภีร์พุทธศาสนา ระยะของภาษาสันสกฤตผสม น่าจะอยู่ในช่วง 187-151 ปีก่อน ค.ศ. ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 3 (ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์, 2536, หน้า 48).

พุทธศาสนาฝ่ายมหายานและการนำคติความเชื่อหรือแนวคิดทางศาสนาอื่นดุมมาประยุกต์ใช้ในลลิตวิสตระซึ่งทำให้เห็นถึงคุณค่าต่อการศึกษาประวัติพุทธศาสนา ศิวรณ กาลังสินเสริม (2546) ศึกษาประวัติความเป็นมา พัฒนาการและโครงสร้างเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ บุคคล สภาพสังคม ศาสนา และสถานภาพสตรี รวมถึงหลักธรรมวินัยที่ปรากฏในคัมภีร์และอิทธิพลของคัมภีร์ที่มีต่อคัมภีร์ร่วมสมัย (2) การศึกษาเปรียบเทียบพุทธประวัติในลลิตวิสตระกับวรรณกรรมพุทธประวัติสำนวนอื่น ได้แก่ ชีร์ พุ่มทับทิม (2543) ศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ลลิตวิสตระและคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาในด้านลักษณะการประพันธ์ แนวคิดทางประเพณีนิยม การดำเนินชีวิต และการเผยแผ่ธรรมะที่ปรากฏในคัมภีร์ทั้งสอง ทั้งในส่วนที่เหมือนกันและต่างกัน พระมหาสายชล เถรนิม (2544) ศึกษาข้อแตกต่างระหว่างคัมภีร์พุทธจริตและลลิตวิสตระ พร้อมทั้งเปรียบเทียบกับเนื้อหาที่มีอยู่ในคัมภีร์ทั้งสอง อัสนี พูลรักษ์ (2551) ศึกษาวิเคราะห์บทพรรณนาฉากประกอบเหตุการณ์ประสูติ เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ ตรีสรู และปรีนิพพานในวรรณกรรมพุทธประวัติเรื่อง ปฐมสมโพธิกถา ลลิตวิสตระ และ ประทีปแห่งทวีปเอเชีย เพื่อชี้ให้เห็นว่าการพรรณนาฉากประกอบเหตุการณ์ประสูติ เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ ตรีสรู และปรีนิพพานในวรรณกรรมพุทธประวัติทั้ง 3 เรื่องนี้มีความหมายเชิงสัญลักษณ์อันมุ่งสื่อสารสำคัญ คือ การนำเสนอพุทธธรรมและการสร้างศรัทธาในองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (3) การศึกษาวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์ลลิตวิสตระ ได้แก่ งานของปฐมพงษ์ โปธิ์ประสิทธิพันธ์ (2536) พบว่าภาษาสันสกฤตในคัมภีร์ลลิตวิสตระยังคงมีลักษณะของภาษาปรากฏชัดซึ่งโดยมากอยู่ในลักษณะร้อยกรองมากกว่าร้อยแก้ว มีข้อแตกต่างจากสันสกฤตปาณินิอยู่หลายประเด็น ที่สำคัญ คือ ด้านสนธิ ด้านการสร้างคำ วากยสัมพันธ์ และฉันทลักษณ์ จะเห็นได้ว่า ยังไม่ปรากฏการศึกษาเปรียบเทียบด้านเนื้อหาระหว่างนิทานกลากับลลิตวิสตระโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเล่าพุทธประวัติตอนประสูติ

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาเปรียบเทียบพุทธประวัติ ด้านเนื้อหาตอนประสูติจากนิทานกถาแห่งชาติกัฏฐกถาซึ่งเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติของนิกายเถรวาทบาลีกับลลิตวิสตรระของนิกายสรวาสตีวาทีน (2) ศึกษาแนวคิดสำคัญในการเรียบเรียงพุทธประวัติตอนประสูติจากคัมภีร์ทั้งสอง เพื่อให้ทราบถึงลักษณะคล้าย ลักษณะต่างและลักษณะเฉพาะในด้านเนื้อหาของพุทธประวัติแต่ละสำนวน อันจะทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีพุทธประวัติ และแนวคิดในการสร้างวรรณคดีพุทธประวัติของทั้งสองนิกาย

3. ขอบเขตการศึกษา

ผู้วิจัยเปรียบเทียบเรื่องเล่าของพุทธประวัติตอนประสูติเฉพาะส่วนที่สำคัญ ในช่วงที่พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงช่วงตรัสอาสาจากนิทานกถาแห่งชาติกัฏฐกถาและลลิตวิสตรระ

นิทานกถา

นิทานกถาเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติในหลักฐานชั้นอรรถกถาที่สำคัญของพุทธศาสนานิกายเถรวาทบาลีที่ยังคงมีได้แยกออกเป็นเอกเทศ แต่ปรากฏเป็นส่วนนำเรื่องในคัมภีร์ชาตกัฏฐกถา และคัมภีร์วิสุทฺถชนวิลาสินี (อรรถกถาของคัมภีร์อปทาน) เป็นวรรณกรรมพุทธประวัติที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในอดีตถึงปัจจุบัน ไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอนว่าผู้ใดเป็นผู้แต่งและแต่งในสมัยใด จะแต่งในคราวเดียวกับที่แต่งชาตกัฏฐกถา หรือว่าแต่งขึ้นภายหลังแล้วผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชาตกัฏฐกถา โดยทั่วไปมักเชื่อกันว่า ผู้แต่งชาตกัฏฐกถาก็คือผู้แต่งนิทานกถา เรื่องผู้แต่งชาตกัฏฐกถาก็เป็นประเด็นที่นักวิชาการถกเถียงกันอยู่ บ้างก็ว่าเป็นผลงานของพระพุทธโฆสะ บ้างก็ว่าเป็นผลงานของภิกษุนิรนามชาวสิงหล หรือพระธัมมรุจิแห่งอภัยคีรีวิหาร (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2546, หน้า 43–45) เนื้อหาในนิทานกถา

แบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่ ทูเรนิทาน อวิทูเรนิทาน และสันติเกนิทาน⁵ เรื่องเล่าพุทธประวัติช่วงที่พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงช่วงตรัสอาสาภิวาจาปรากฏอยู่ในอวิทูเรนิทาน หรือ “นิทานในกาลไม่ไกล” ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องพระโพธิสัตว์จุติจากดุสิตสวรรค์มาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ แสดงประวัติของพระองค์ตั้งแต่เสด็จอยู่ในพระครรภ์จนกระทั่งเสด็จออกบวชจนที่สุดได้ตรัสรู้ธรรมใต้ต้นโพธิ์ ผู้วิจัยศึกษาพุทธประวัติตอนประสูติจากอรรถกถา เอกกนิบาตชาดก อปถมณกวรรค ซึ่งแปลและเรียบเรียงโดยชนิด อยู่โพธิ์ (2529)

ลลิตวิสตระ

ลลิตวิสตระเป็นพุทธประวัติสำนวนหนึ่ง หลักฐานทางจีนระบุว่า เป็นชื่อสำนวนพุทธประวัติของนิกายสรวาสตีวาทีน (Banerjee, 1957, p. 27; Nariman, 1992, p. 19) ซึ่งก็เป็นเถรวาทสายหนึ่ง พุทธศาสนมหายานถือว่าลลิตวิสตระเป็นพุทธวจนะล้วน ๆ และเป็นหนึ่งในบรรดาสูตรศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญ (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2546, หน้า 60) ถือเป็นหนึ่งในกลุ่มคัมภีร์ไวปุลยสูตร หรือมหาไวปุลยสูตร ไม่ปรากฏหลักฐานว่าผู้ใดเป็นผู้เรียบเรียง นักปราชญ์สันนิษฐานช่วงเวลาที่เรียบเรียงขึ้นกันไว้ต่าง ๆ กัน แต่ก็ยังหาข้อยุติไม่ได้ กำหนดได้เพียงกว้างๆ ว่าคงแต่งขึ้นระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 1 ถึง 4 (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2536, หน้า 103) บ้างก็ว่าแต่งขึ้นตั้งแต่ประมาณ 200 ปีก่อน ค.ศ. จนถึง ค.ศ. 600 (คอนซ์, 2552, หน้า 28) ลลิตวิสตระประพันธ์ด้วยร้อยแก้วผสมร้อยกรอง ราวร้อยแก้วเป็นภาษาสันสกฤตในพุทธศาสนา แต่ร้อยกรองใช้ภาษาสันสกฤตผสมปรากฏ (ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์, 2536, หน้า 36) แบ่งเป็น 27 อัยยาะ ตอนต้นกล่าวถึงมูลเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าตรัสเล่าลลิตวิสตระ แล้วเริ่มเข้าสู่เนื้อเรื่องพุทธประวัติ โดยกล่าวถึงพระประวัติของพระพุทธเจ้าในช่วงก่อนตรัสรู้ อย่างเป็นระบบตามลำดับก่อนหลังโดยละเอียด ตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งเสด็จ

⁵ ดูเพิ่มเติมใน อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2546, หน้า 42-59.

ออกมหาภิเนษกรรมณ์ เนื้อเรื่องส่วนใหญ่สอดคล้องกับพุทธประวัติของฝ่ายเถรวาท⁶

เนื้อหาของพุทธประวัติช่วงที่พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงช่วงตรัสอาสาวิเวกจา ปราภภูอยู่ในอถยายะที่ 3-7 ได้แก่ กุลปริศนุทธิปริวรรต ธรรมา โลกมุขปริวรรต ประจลปริวรรต ครรภาวกรานติปริวรรต และชนมปริวรรต ผู้วิจัยศึกษาจากฉบับของแสง มนวิฑูร (2512) ซึ่งเป็นฉบับแปลจากฉบับภาษาสันสกฤตของ Vaidya (1958) และงานวิจัยของปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์ (2536) เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์ลลิตวิสตระ อถยายะที่ 1-4” คำแปลภาษาไทยของลลิตวิสตระ ผู้วิจัยตัดแปลงและแปลโดยอาศัยฉบับแปลของแสง มนวิฑูร (2512) เป็นพื้นฐาน สอบเทียบกับฉบับแปลภาษาทิเบตที่เรียกว่า *อารยลลิตวิสตรนามมหายานสูตร* (*'phags pa rgya cher rol pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo*) ประพันธ์ขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่ 9 (The Dharmachakra Translation Committee, 2013, p. xiii) ซึ่ง The Dharmachakra Translation Committee (2013) แปลเป็นภาษาอังกฤษ

คำศัพท์เฉพาะชื่อบุคคลในบทความนี้ ผู้วิจัยเลือกเขียนคำบาลี สกกดแบบไทย เมื่อต้องการสื่อถึงคำที่มาจากคัมภีร์บาลี และเขียนคำสันสกฤต สกกดแบบไทย เมื่อมีที่มาจากคัมภีร์สันสกฤต คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่คุ้นเคยกันในภาษาไทยจะใช้ตามแบบที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

4. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) ศึกษาค้นคว้าทางเอกสาร (Documentary Investigation) มีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

⁶ ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับความเป็นมาและประวัติของลลิตวิสตระใน ประคอง นิมนานเหมินท์, 2536, หน้า 101–103; ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์, 2536, หน้า 13–49; จีร์ พุ่มทับทิม, 2543, หน้า 4–7, 13–56; ศศิวรรณ กำลังสินเสริม, 2543, หน้า 12–49; อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2546, หน้า 59–64; Nariman, 1992, pp. 19–27.

(1) ศึกษาวิเคราะห์เอกสารที่เป็นแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) จาก คัมภีร์ลลิตวิสตรระ ฉบับตรวจสอบชำระโดย Vaidya (1958) และฉบับปริวรรตและแปลโดย แสง มนวิฑูร (2512) ทั้งฉบับภาษาสันสกฤตและฉบับแปลเป็นภาษาไทย และนิทานกถาแห่งชาติกัฏฐกถาซึ่งธนิต อยุธยาธิ์ (2529) แปลและเรียบเรียง

(2) ศึกษาวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานศึกษาวิจัย ได้แก่ คัมภีร์ พระไตรปิฎก อรรถกถา งานแปล หนังสือ งานวิจัย บทความ ข้อเขียน วารสาร บทความ วิจารณ์ เอกสารต่าง ๆ ทั้งภาษาไทย ภาษาบาลีสันสกฤตและภาษาต่างประเทศอื่น ๆ

(3) รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

(4) เรียบเรียงและสรุปผลการวิจัย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าของผู้สนใจต่อไป

5. ผลการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเล่าพุทธประวัติตอนประสูติจากนิทานกถาและลลิตวิสตรระ

การที่เนื้อเรื่องในลลิตวิสตรระและนิทานกถามีเนื้อหากล่าวถึงพุทธประวัติเหมือนกัน แต่เป็นผลงานของ 2 นิภาย คือ นิทานกถาของนิภายเถรวาทบาลีและลลิตวิสตรระของนิภายสรวาสตีวาทีน เนื้อเรื่องพุทธประวัติตอนประสูติในสองคัมภีร์จึงมีทั้งคล้ายกันและต่างกัน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กรณี คือ (1) เนื้อเรื่องที่คล้ายกัน (2) เนื้อเรื่องกล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกันแต่แตกต่างกัน และ (3) เนื้อเรื่องที่ปรากฏเฉพาะในลลิตวิสตรระหรือนิทานกถา ในบทความนี้ ผู้วิจัยได้อ้างอิงถึงวรรณกรรมพุทธประวัติสำนวนอื่น ๆ เมื่อจำเป็นต้องเปรียบเทียบเนื้อหา

5.1 เนื้อเรื่องที่คล้ายกัน

5.1.1 พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่บนดุสิตสวรรค์

ในนิทานกาลกล่าวว่า พระโพธิสัตว์เมื่อได้เกิดเป็นมนุษย์ในภพใด ก็ทรงมีพระทัยยินดีในการบรรพชาและประพฤตินอนอยู่ในจรรยา จนพระชาติสุดท้ายก่อนการตรัสรู้ เมื่อเคลื่อนจากโลกมนุษย์ก็ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต เป็นเทพบุตร นามว่า “สันดุสิต” สถิตอยู่ ณ ดุสิตสวรรค์ครบอายุ 4,000 ปีทิพย์ ส่วนในลลิตวิสตระกล่าวว่า พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีมากมาย เมื่อเคลื่อนจากโลกมนุษย์จึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตเช่นเดียวกัน แต่เป็นเทพบุตรมีนามว่า “เสวตเกตุ”

5.1.2 พระโพธิสัตว์ทรงพิจารณาหาวิโลกนะ

ในนิทานกาลกล่าวว่า พระโพธิสัตว์ทรงพิจารณาปัญจมหาวีโลกนะ 5 ประการ ได้แก่ กาล ทวีป ประเทศ ตระกูล และอายุของพุทธมารดา กล่าวคือ กาลที่เหมาะสม คือ กาลที่อายุมนุษย์ไม่เกิน 100,000 ปีและไม่ต่ำกว่า 100 ปี เพื่อที่มนุษย์จะได้เข้าใจหลักธรรมเทศนาในเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้อย่างชัดเจน ทวีปที่เหมาะสม คือ ชมพูทวีปเท่านั้น ประเทศที่เหมาะสม คือ มัชฌิมประเทศและนครที่เหมาะสม คือ กบิลพัสดุ์ ตระกูลที่เหมาะสม คือ ตระกูลในวรรณะกษัตริย์หรือพราหมณ์ที่โลกยกย่อง เพราะโดยปกติแล้วพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่เกิดในตระกูลในวรรณะแพศย์หรือศูทร ในที่นี้พระโพธิสัตว์ทรงเลือกศากยตระกูลของพระเจ้าสุทโธทนะ “...และในบัดนี้ตระกูลที่โลกยกย่อง คือ ตระกูลกษัตริย์ ข้าพเจ้าจักเกิดในตระกูลกษัตริย์นั้น พระราชาพระนามว่าสุทโธทนะจักเป็นพระบิดาของข้าพเจ้า...” (ธนิต อยุธยา, 2529, หน้า 77) สุดท้ายทรงเลือกพระนางมหายาเป็นพระมารดา เพราะจะมีอายุเกิน 10 เดือนไป 7 วัน (ธนิต อยุธยา, 2529, หน้า 77)

ส่วนลลิตวิสตระระบุว่าพระโพธิสัตว์จะทรงพิจารณาดูมหาวีโลกิตะ (*mahāvīlokita*) 4 ประการ ได้แก่ กาลวิโลกิตะ (*kālavīlokita*) เลือกกาลที่มนุษย์รู้จักชาติ ชรา พยาธิ และ มรณะ ทวีปวิโลกิตะ (*dvīpavīlokita*) เลือกทวีปเฉพาะ

ชมพูทวีปเท่านั้น เทศวิโลกิตะ (*deśavilokita*) เลือกลงประเทศเฉพาะส่วนกลางของประเทศหรือมัธยมชนบทเท่านั้น ไม่เกิดในปรัตยันทชนบท และกุลวิโลกิตะ (*kulavilokita*) พระโพธิสัตว์จะอุบัติได้ใน 2 ตระกูลเท่านั้น คือ ตระกูลพราหมณ์และกษัตริย์ แต่ทรงเลือกอุบัติในตระกูลกษัตริย์เนื่องจาก “ในกาลบัดนี้ ชาวโลก (เป็นผู้ยกย่องกษัตริย์ ด้วยเหตุนี้พระโพธิสัตว์ย่อมอุบัติในตระกูลกษัตริย์” (Vaidya, 1958, p. 14; แสง มณีวิฑูร, 2512, หน้า 509) จะเห็นได้ว่าคัมภีร์ทั้งสองกล่าวสอดคล้องกันว่าพระองค์จะอุบัติในตระกูลกษัตริย์ แต่ในลลิตวิสตระ พระโพธิสัตว์ทรงเลือกสายตระกูลเมื่อตรัสแสดงตระกูลที่สมบุรณ์ด้วยคุณสมบัติ 64 ประการ ภายหลังจากการพิจารณาหาวิโลกิตะ

5.1.3 พรหมณ์ทำนายฝัน

พระนางมายากราบทูลพระเจ้าสุทโธทนะให้พรหมณ์ผู้ใหญ่ทำนายฝัน และได้พยากรณ์ว่า พระโอรสในพระครรภ์จะเป็นบุรุษ เป็นอัครบุรุษผู้มีอานุภาพมาก หากดำรงขรवासวิสัยจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หากเสด็จออกบรรพชา จะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นแน่แท้ (ธนิต อโยโพธิ์, 2529, หน้า 79)

ในลลิตวิสตระ พวกพรหมณ์โหราจารย์ทำนายฝันว่าผู้ที่ลงมาสู่พระครรภ์เป็นพระโอรส เป็นผู้มัลักษณะดี มีตระกูลสูง จะได้เป็นถึงพระเจ้าจักรพรรดิโดยระบุชัดเจนว่า พระกุมารนั้นจะเสด็จออกบวช “พระโอรสนั้น จะละบ้านเมือง ละราชสมบัติที่เป็นกาม และละเหย้าเรือน มุ่งต่อบรรพชา จะเป็นพระพุทธช่วยเหลือโลกทั้งปวง พระองค์จะเป็นผู้ควรแก่ทักษิณาทานในโลกทั้งสามและจะยังโลกทั้งปวงให้อิ่มด้วยอมฤตรสอันประเสริฐ” (Vaidya, 1958, p. 45; แสง มณีวิฑูร, 2512, หน้า 553)

5.1.4 บุญนิมิต 32 ประการ

ในนิทานกล่าวถึงบุญนิมิต 32 ประการ ปรากฏขึ้นขณะพระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์และในขณะประสูติ (ธนิต อโยโพธิ์, 2529, หน้า 79–80, 83) แต่ในลลิตวิสตระบุญนิมิตปรากฏขึ้นเมื่อพระโพธิสัตว์ทรงอยู่ในพระครรภ์กล่าว

ไปแล้วได้ 10 เดือน ไกล่เวลาที่โพธิสัตว์จะประสูติและปรากฏในอุทยานพระราชวังของพระเจ้าศุทโธทนะ (Vaidya, 1958, p. 57; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 570-571)

จากการเปรียบเทียบบุพนิมิต 32 ประการจากวรรณกรรมพุทธประวัติทั้งสองเรื่อง จะพบว่าในนิทานกล่าวถึงบุพนิมิตที่เกี่ยวข้องกับสรรพชีวิตต่าง ๆ เช่น คน สัตว์ ดอกไม้ เป็นต้น ที่มีอาการหรือสภาวะที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นจากเดิมอย่างชัดเจนเมื่อพระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมารดา เช่น คนไปกลับพูดได้ คนหูหนวกกลับได้ยินเสียง ความหิวกระหายของเปรตถูกระงับหมด เป็นต้น ส่วนบุพนิมิตที่เกิดในลลิตวิสตระ เป็นบุพนิมิตที่เกิดขึ้นภายในอุทยานพระราชวังของพระเจ้าศุทโธทนะแสดงถึงความอัศจรรย์ต่าง ๆ ที่เป็นสัญญาณบอกว่าพระโพธิสัตว์กำลังจะประสูติแล้ว แต่บุพนิมิตดังกล่าวไม่ได้แสดงให้เห็นถึงคุณประโยชน์ต่อสรรพชีวิตหรือว่าแสดงให้เห็นถึงสถานภาพที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างไรในนิทานกถา บุพนิมิตที่วรรณกรรมพุทธประวัติทั้งสองเรื่องกล่าวตรงกันมีอยู่ข้อเดียว คือ แม่น้ำทั้งหลายหยุดนิ่งไม่ไหล (นิทานกถา ข้อที่ 22; ลลิตวิสตระ ข้อที่ 18)

5.1.5 เทวดาเฝ้าถวายอารักขาพระโพธิสัตว์ขณะเสด็จอยู่ในพระครรภ์ของพระมารดา

ในขณะที่พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่ในพระครรภ์ของพระนางมาया เทวบุตร 4 องค์⁷ ได้พากันมาถวายอารักขาในทิศทั้ง 4 และคอยอภิบาลพระโพธิสัตว์และพระมารดาเพื่อป้องกันไม่ให้มนุษย์หรืออมนุษย์เบียดเบียน (ธนิต อยู่โพธิ์, 2529, หน้า 80) ส่วนในลลิตวิสตระก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ท้าวศักระผู้เป็นจอมเทวดาทั้งหลาย ท้าวมหาราชทั้ง 4 มหายักษ์เสนาบดี 28 ตระกูล และตระกูลยักษ์ที่ชื่อว่าคฤหกาธิบดีซึ่งอุปบัติจากวัชรปาณี หวยเทพทั้งหลาย เมื่อทราบว่

⁷ เทพบุตร 4 องค์ ในที่นี้หมายถึงท้าวมหาราช 4 องค์ ได้แก่ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ และท้าวเวสสุวรรณ ดูเพิ่มเติมเรื่องโลกบาลในวรรณคดีพุทธศาสนาใน ณชพล ศิริสวัสดิ์ (2553).

เสวตเกตุโพธิสัตว์เสด็จอยู่ในพระครรภ์ ต่างก็พากันมาเฝ้ารักษาอยู่เสมอ มีเทพธิดาคอยรับใช้พระโพธิสัตว์ 4 องค์นามว่า อุตขลิ สมุตขลิ ธวชวตี และประภาวตี บางเวลามีพระโพธิสัตว์หลายแสนเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาเกี่ยวกับมหายาน (ณัชพล ศิริสวัสดิ์, 2553, หน้า 170–171)

5.2 เนื้อเรื่องกล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกันแต่มีความแตกต่างกัน

5.2.1 ช่วงเวลาที่ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมารดา

ในนิทานกลาและลลิตวิสตระ กล่าวถึงช่วงเวลาที่พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในพระครรภ์แตกต่างกัน กล่าวคือ ในนิทานกลากล่าวว่าในพระนครกบิลพัสดุ์ มีงานนักขัตฤกษ์ประจำเดือนอาสาฬหะอย่างมโหฬาร พระนางมายาได้ทรงบริจาคนทานทรงอธิษฐานสมาทานอุโบสถศีล แล้วเสด็จเข้าสู่ห้องบรรทม พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในวันที่ประกอบด้วยนักขัตฤกษ์ในเดือนอุตตราสาฬหะ (*เอวี่ อุตตราสาฬหหนกขตเต ปฏิสนธิ คณฺหิ ฯ*) (ชาตกัณฐกถาอัญญกถา (บาลี) เล่ม 1 หน้า 92; ธนิต อยู่โพธิ์, 2529, หน้า 78–79) เหตุการณ์การเสด็จลงสู่พระครรภ์ในนิทานกลาสอดคล้องกับมธรรตถวิลาสินี อรรถกถาพุทธทวารวสีซึ่งกำหนดช่วงเวลาที่ของเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติไว้ดังนี้ พระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ แสดงปฐมเทศนาและแสดงยมกปาฏิหาริย์ ในอุตตราอาสาฬหะนักขัตฤกษ์ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานในวิสาขนักขัตฤกษ์ ประชุมเหล่าสาวกและปลงพระชนมายุสังขารในมาฆนักขัตฤกษ์ และเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในอัสสขุขนักขัตฤกษ์ (Horner, 1946, pp. 131, 298) ในศาสนวงศ์ของพระปัญญาสาหมิ ภิกษุชาวพม่าได้ระบุวันที่พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ไว้ด้วย คือ วันพฤหัสบดีที่พระจันทร์เต็มดวงของเดือนอาสาฬหะ (วันเพ็ญเดือนแปด) (*อาสาฬหมาสสลุปนฺณมียั้ คุรวาเร ปฏิสนธิ คเหตุวา*) (แสง มนวิฑูร, 2540, หน้า 3) จะเห็นได้ว่า ตามมติฝ่ายเถรวาทบาลี เหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติโดยส่วนใหญ่จะเกิดในช่วงวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือนอาสาฬหะหรือวิสาขะ แม้แต่บันทึกการเดินทาง *Dà Táng xiyù jì* (大唐西域記) ของ Xuan Zang (ราวคริสต์ศตวรรษที่ 7) ก็กล่าวว่า

พวกมหาสถวีระเห็นว่าพระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์พระมารดาในช่วงเดือน
อุตรราชาณะ (อุตฺตโรจฺจโณ) ในคืนวันที่ 30 ซึ่งตรงกับวันเพ็ญ เดือน 5
(อาษาณะ) ตามปฏิทินจีน (Taishō [=T.] 2087: 901a5–8)

ในขณะที่ลลิตวิสตระ ระบุว่า พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในช่วงวสันตฤดู
(ฤดูใบไม้ผลิ) วันเพ็ญ 15 ค่ำ ไวศาขมาส (เดือนที่ 6) ซึ่งประกอบด้วยวิสาขะนักษัตร
เมื่อพระจันทร์บรรจบปุษยฤกษ์ ความว่า

ดูก่อนท่านผู้เฝ้าทุกข์ ธรรมดาแล้วพระโพธิสัตว์ จะไม่
เสด็จลงสู่พระครรภ์ ของพระมารดาในภุชฌนปักษ์ แต่จะลงสู่
พระครรภ์ในวันศุกลปักษ์ พระโพธิสัตว์ผู้เกิดในภุชฌนสุดท้ายจะ
เสด็จก้าวลงสู่พระครรภ์พระมารดาผู้รักษาศีลอุโบสถ ในดิถี
วันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ (*pañcadaśyām pūrṇāyām pūrṇimāyām*)
เมื่อพระจันทร์บรรจบปุษยฤกษ์ (*puṣyanakṣatrayoge*)
ดังกล่าวมาฉะนี้ (Vaidya, 1958, p. 17; แสง มนวิฑูร, 2512,
หน้า 515)

และอีกข้อความกล่าวว่า

ครั้นฤดูน้ำค้างผ่านไปแล้ว ในไวศาขมาส (เดือน 6) ซึ่ง
ติดตามด้วยกลุ่มดาวนักษัตรวิสาขา เป็นกาลสมัยวสันต์
(*vaiśākhmāse viśākhānakṣatrānugate*) ... พระโพธิสัตว์
ผู้ประเสริฐในภุชฌนทั้ง 3 ผู้ที่ชาวโลกบูชา ทรงพิจารณาแล้วจึง
จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต เมื่อพระจันทร์บรรจบปุษยฤกษ์
(*puṣyanakṣatrayogena*) สู่พระครรภ์ของพระมารดาผู้รักษาศีล
อุโบสถ ในวันเพ็ญ 15 ค่ำ (*pañcadaśyām pūrṇamāsyām*)
ตามสมัยฤตุกาล” (Vaidya, 1958, p. 43; แสง มนวิฑูร, 2512,
หน้า 550)

นอกจากนี้ในคัมภีร์ยังระบุว่าพระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์ในยามราตรี “พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดาในยามราตรี ดอกบัวใหญ่ขนาด 68 แฉกโยชน์ จรดตั้งแต่พื้นน้ำใต้บาดาลช้าแรกแผ่นดินใหญ่ขึ้นมาจากจนถึงพรหมโลก ก็ได้ปรากฏขึ้นภายใต้ราตรีนั่น” (Vaidya, 1958, p. 49; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 559) วสันตฤดู (ฤดูใบไม้ผลิ) เป็นฤดูแห่งความหวานสดชื่นและความรัก (วิสุทธ์ บุชยกุล, 2536, หน้า 151) เริ่มนับตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 4 ถึงวันกลางเดือน 6 ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวสอดคล้องกับช่วงเวลา que พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิ ในลลิตวิสตระ คือ วันเพ็ญ 15 ค่ำ ไวสาขมาส (เดือนที่ 6) หากพิจารณาตามระบบ จันทรคติจะพบว่า ไวสาขมาส คือ เดือนที่มีเดือนเพ็ญอยู่ในกลุ่มดาววิสาขาซึ่งจัดเป็น นักษัตรที่ 16 ในราศีจักร หากพระโพธิสัตว์ปฏิสนธิในช่วงเวลาดังกล่าว นับไปอีก 10 เดือนที่พระนางมายาทรงอุ้มพระครรภ์ พระโพธิสัตว์จะประสูติในเดือนผาลคุน (เดือนที่ 4) ตรงกับฤดูศศิระ (ฤดูน้ำค้าง) ซึ่งไม่สอดคล้องกับช่วงเวลาประสูติตาม คัมภีร์เถรวาทบาลี คือ ไวสาขมาส หรือ วิสาขมาส (เดือนที่ 6)

ข้อมูลอีกประการหนึ่งที่กล่าวถึงในลลิตวิสตระ คือ พระโพธิสัตว์จะเสด็จลงสู่พระครรภ์เมื่อพระจันทร์บรรจบปุชยฤกษ์ ในทางโหราศาสตร์ปุชยนักษัตรนี้ จัดเป็นนักษัตรที่ 8 ในราศีจักร มีอีกชื่อหนึ่งว่า ลิชย หรือ ดิชย (Monier-Williams, 2002, p. 640) ถือว่าเป็นราชาฤกษ์ ได้ชื่อว่าเป็นเจ้าแห่งดาวนักษัตรทั้งปวง (lord of the constellations (*nakṣatrādhīpati*)) (Monier-Williams, 2002, p. 524) มีดาวเรียงกันอยู่ 6 ดวง เป็นรูปสมอ จึงได้ชื่อว่ากลุ่มดาวสมอสำเภา⁸ ในลลิตวิสตระปรากฏคำว่า *puṣyanakṣatrayoge* หมายถึง “การบรรจบรวมกันของพระจันทร์กับปุชยฤกษ์” (the conjunction of the moon with Pushya) (Monier-Williams, 2002, p. 640) ปุชยฤกษ์เป็นฤกษ์ที่ปรากฏในเหตุการณ์

⁸ ปุชยะ หรือ ปุสสะยะ อยู่ในราศีกรกฎ ตรงกับชื่อดาวในภาษาไทยกลางว่า ดาวปูผ่าย ดาวสมอสำเภา ดาวปู ดาว ดอกบัว หรือ ดาวพวงดอกไม้ มีดาวเรียงกันอยู่ 6 ดวง เป็นรูปสมอ หรือ เรียงกัน 5 ดวงเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู แต่ตามแผนที่ตารางดาว ล้านนา มี 4 ดวง เรียงกันอยู่เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส (วรพล ไผ่สน, 2555, หน้า 39).

พุทธประวัติตอนสำคัญ เช่น การเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ความว่า “*ปุชยฤกษ์ ผู้เป็นใหญ่กว่าดาวฤกษ์ทั้งหลาย (puṣyaś ca nakṣatrādhīpatir) ปรากฏขึ้นแล้ว และถึงเวลากึ่งราตรีแล้ว ครั้นทรงเห็นแล้ว พระโพธิสัตว์จึงทรงเรียกฉันทกะ*” (Vaidya, 1958, p. 151; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 713)

ในภาพสลักนูนต่ำ ศิลปะคันธาระ ที่พบที่เมือง Zulumkot เปชวาร์ ประเทศปากีสถาน ปัจจุบันอยู่ใน Private collection ประเทศญี่ปุ่น ปรากฏภาพของพระจันทร์เสี้ยวในตำแหน่งตรงกลาง ล้อมรอบด้วยดวงดาวจำนวน 6 ดวงซึ่งมีจำนวนเท่ากับจำนวนดาวในปุชยฤกษ์ Mevissen (2011, p. 95) เห็นว่าดาวจำนวนสองดวงและตรงส่วนปลายของพระจันทร์เสี้ยวขาดแหงไป จึงเป็นไปได้ว่าอาจจะมีจำนวนดวงดาวมากกว่า 6 ดวง ปรากฏอยู่ในภาพสลักนูนต่ำส่วนบนที่สูญหายไป (ภาพที่ 1) ในภาพสลักนูนต่ำ ศิลปะคันธาระ พบที่เมือง Jamrud เปชวาร์ ประเทศปากีสถาน ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเมืองการาจี (National Museum of Pakistan, Karachi) ปรากฏภาพสลักพุทธประวัติ ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ภาพสลักดังกล่าวได้รับการตีความครั้งแรกโดย Grünwedel (1893) จุดที่น่าสังเกต คือ เหล่าเทวดาที่ยืนอยู่บนระเบียงกำลังจ้องมองพระโพธิสัตว์ลงมาจากขอบลูกกรงในส่วนล่างของภาพประติมากรรมตรงกลางระเบียงปรากฏรูปร่างซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าหมายถึงสัญลักษณ์ของราศีพฤษภ (the sign of Taurus (*Tāvuri* or *Vaisākha*)) ซึ่งเป็นราศีแทนวันประสูติของพระโพธิสัตว์ (Grünwedel & Burgess, 1901, pp. 129–131) รูปร่างถูกขนาบข้างด้วยกลุ่มบุคคล ทางด้านขวาของวัว คือ สุริยเทวบุตรซึ่งมีรัศมีกลมอยู่บริเวณศีรษะ ส่วนทางด้านซ้าย คือ จันทรเทวบุตรซึ่งมีรัศมีเสี้ยว⁹ ส่วนเทวดา

⁹ Burgess (1900, p. 36) กล่าวว่า ตำแหน่งด้านซ้ายของรูปร่าง คือ พระอาทิตย์ ส่วนพระจันทร์อยู่ในตำแหน่งด้านขวา ในขณะที่ Grünwedel และ Burgess (1901, pp. 130–131) กลับกล่าวถึงตำแหน่งของพระอาทิตย์และพระจันทร์สลับกัน ดูเทียบกับภาพสลักนูนต่ำศิลปะคันธาระที่มีลักษณะคล้ายกันใน Mevissen, 2011, figs. no. 2–3.

อีก 2 องค์ที่อยู่ริมซ้าย ขวา ไม่สามารถระบุตัวตนได้ คัมภีร์ส่วนใหญ่ระบุว่า พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์และเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ในวันเพ็ญเดือน อุตตราชาณะ (มิถุนายน-กรกฎาคม) เมื่อตำแหน่งของพระอาทิตย์สถิตในราศีกรกฎ (Cancer) และเกิดขึ้นร่วมกับปุชยฤกษ์ (Grünwedel & Burgess, 1901, p. 131) แต่ภาพแกะสลักนูนต่ำ ศิลปะคันธาระนี้กลับแสดงช่วงเวลาในเดือน ไวศาขมาสแทนซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักฐานลายลักษณ์ (Mevissen, 2011, pp. 89–90, notes 1–2) เป็นไปได้ว่าภาพสลักพุทธประวัติตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์นี้สร้างขึ้นตามความคิดของผู้สลักเอง จากภาพสลักปรากฏรูปบุคคล คือ พระอาทิตย์และพระจันทร์อยู่ในตำแหน่งตรงข้ามกันซึ่งสอดคล้องกับการเกิดขึ้นของพระจันทร์เต็มดวง (Mevissen, 2011, p. 98, figs. no. 1, 2, 6, 8) เช่น ในเดือนอาษาณะ เดือนเพ็ญอยู่ในกลุ่มดาวอุตตราชาณะ ส่วนพระอาทิตย์สถิตในราศีกรกฎ ส่วนรูปกลีบดอกไม้จำนวน 6 กลีบ ซึ่งอยู่ในตำแหน่งเหนือศีรษะว่า อาจมีนัยถึงปุชยฤกษ์ซึ่งประกอบด้วยดาวจำนวน 6 ดวง (ภาพที่ 2–3) และ สอดคล้องกับหนึ่งในความหมายตามรูปศัพท์ของ *ปุชย* ที่หมายถึง “การบำรุงกำลัง การหล่อเลี้ยง หรือดอกไม้ สิ่งที่ดีที่สุด” (Monier-Williams, 2002, p. 640)

ภาพที่ 1 ภาพเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ (Kurita, 2003, I: pl. 142)

ภาพที่ 2-3 ภาพเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์
(Gandhara Art of Pakistan, 1984, pp. 52-53)

ในขณะที่นิทานกถา ระบุว่า พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในกลางเดือน
อาสาฬหะซึ่งตรงกับเดือน 8 ของไทย และตรงกับฤดูครีษมะ หรือ คิมหะ (ฤดูร้อน)
ของอินเดีย ถ้านับจากวันถือปฏิสนธิไปอีก 10 เดือน พระโพธิสัตว์จะประสูติตรง
กับวันเพ็ญเดือน 6 หรือ วิสาขมาส ในวสันตฤดูซึ่งเป็นฤดูแห่งการเริ่มต้นของชีวิต
ใหม่ และสอดคล้องกับวันประสูติของพระโพธิสัตว์ตามความเชื่อของพุทธศาสนา
สายเถรวาทบาลี สิ่งที่ว่าวรรณกรรมพุทธประวัติของทั้งสองนิกายกล่าวตรงกันเกี่ยว
กับเรื่องเวลาปฏิสนธิในพระครรภ์มีเพียงสิ่งเดียว คือ พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิใน
วันเพ็ญ 15 ค่ำ การนับวันขึ้นต้นเดือนของชาวอินเดียเหนือและอินเดียใต้มีความ
ต่างกัน ระบบอินเดียเหนือ เรียกว่า “*ปุรณิมานุต*” หรือ “*กฤษณาที*” ถือเอาวันเพ็ญ
(ปุรณิมา) เป็นวันสิ้นเดือน วันแรมค่ำหนึ่งเป็นวันขึ้นเดือนใหม่ วันเดือนดับถือเป็น
วันกลางเดือน และวันเดือนเพ็ญเป็นวันสิ้นเดือน ส่วนระบบอินเดียใต้ เรียก
ว่า “*อมานุต*” หรือ “*ศุกลาที*” ระบบนี้ถือเอาวันเดือนดับ (อมาวาสี) เป็นวันสิ้น
เดือน แล้วขึ้นเดือนใหม่ในวันขึ้นค่ำหนึ่ง วันเพ็ญเป็นวันกลางเดือน และวันเดือน
ดับเป็นวันสิ้นเดือน (วิสุทธ์ บุญยกุล, 2536, หน้า157) ถ้าพิจารณาตามนี้ จะเห็น
ว่าเวลาปฏิสนธิถึงสู่พระครรภ์ที่ปรากฏในลลิตวิสตระ อาจจะถูกตามแบบอินเดีย

เหนือเพราะคัมภีร์นี้เป็นของนิกายสรวาสตีวาทีนที่ไปเจริญอยู่ทางตอนเหนือของอินเดีย ดังนั้น วันเพ็ญ 15 ค่ำ ไวศาขมาส (เดือนที่ 6) จึงเป็นวันสิ้นเดือนไวศาขะ และถ้านับไปอีก 10 เดือน พระโพธิสัตว์จะประสูติตรงกับจัตรมาส (เดือนที่ 5) ในวสันตฤดู ซึ่งก็ดูเหมาะสมกว่าที่จะประสูติในฤดูศศิระ และสอดคล้องกับเนื้อความในอรรถายะที่ 7 ที่กล่าวถึงพระนางมายาปรารถนาจะไปยังอุทยานลุมพินีและพระประสูติกาลใน วสันตฤดู (Vaidya, 1958, p. 58; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 571)

5.2.2 พระโพธิสัตว์ปฏิสนธิในรูปช้าง

ในนิทานกล่าวถึงพญาช้างเผือกได้ใช้วงชูดอกบัวสีขาว เข้ามาประทักษิณรอบที่ไสยาสน์ 3 รอบ แล้วชำแรกพระปรีศร์เบื้องขวาเข้าไปในพระครรภ์ โดยไม่ได้ให้รายละเอียดของพญาช้าง (ธนิต อยู่โพธิ์, 2529, หน้า 79) ส่วนลลิตวิสตระกล่าวพรรณนาภาพของพญาช้างไว้ชัดเจนกว่า ว่า ความว่า “ช้างตัวสำคัญ มีสีเงินคล้ายหิมะ มี 6 งา มีเท้างดงาม มีวงงดงาม มีศิระแดงเข้ม มีการเดินที่มีเสน่ห์ มีร่างกายที่แข็งแรงเหมือนเพชร เข้ามาแล้วสู่พระครรภ์ของพระเทวี” (Vaidya, 1958, p. 43; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 550) สิ่งที่แตกต่างกันคือวิธีการที่พญาช้างเข้าไปสู่พระครรภ์ พญาช้าง “ชำแรกพระปรีศร์เบื้องขวา” ในนิทานกถา แต่ลลิตวิสตระกล่าวว่าพญาช้างเข้ามาสู่พระครรภ์โดยตรง ในลลิตวิสตระมีข้อความตอนหนึ่ง กล่าวว่า “ครั้นลงสู่พระครรภ์แล้ว ก็ประทับอยู่เบื้องขวา ไม่ประทับอยู่เบื้องซ้ายเด็ดขาด” (Vaidya, 1958, p. 43; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 550) แสดงว่า ไม่ว่าพระโพธิสัตว์จะเสด็จเข้าไปทางพระปรีศร์หรือพระอุทรก็ตาม พระองค์จะประทับอยู่ทางด้านขวาเสมอ¹⁰

¹⁰ ในพุทธจริตของอัครโฆษ มีข้อความกล่าวถึงพระสุบินของพระนางมายาว่า พระนางทรงเห็นพญาช้างตัวหนึ่งสีขาวกำลังเข้าไปสู่ร่างกาย โดยไม่ได้ให้รายละเอียดของพญาช้างไว้เช่นเดียวกับในนิทานกถา แต่ได้กล่าวถึงพระอาการของพระนางมายาหลังจากที่พญาช้างเข้าไปสู่พระนางไว้เช่นเดียวกับลลิตวิสตระ ว่าพระนางไม่ได้รับความทุกข์ทรมานใด ๆ เลย (BC 1.4; Schotsman, 1995, p. 2).

5.2.3 การตัดสินใจพระทัยของพระนางมายาในการเสด็จสู่ลุมพินีวัน

ในนิทานกถาระบุว่า เมื่อครบกำหนด 10 เดือนแล้ว พระนางมายามีพระทัยปรารถนาจะเสด็จเยี่ยมนครเทวทหะ อันเป็นบ้านเกิดของพระนาง ส่วนการเสด็จประพาสอุทยานลุมพินีสถานที่ที่พระโพธิสัตว์ประสูติเป็นเพียงทางผ่านไปยังนครนั้นเท่านั้น (ธนิต อยู่โพธิ์, 2529, หน้า 81) ส่วนในลลิตวิสตระกล่าวถึงพระนางมายามีพระประสงค์จะเสด็จไปชมดอกสาละพฤกษ์ที่อุทยานลุมพินี ไม่ได้กล่าวถึงการเสด็จไปยังพระนครเทวทหะแต่อย่างใด (Vaidya, 1958, p. 58; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 571)¹¹

เรื่องที่กล่าวตรงกันทั้งในนิทานกถาและลลิตวิสตระ คือ พระนางทูลลาพระราชสวามีแล้วเสด็จพร้อมด้วยข้าราชการบริวารออกจากพระราชวังทางสถลมารค โดยที่พระเจ้าศุทโธทนะไม่ได้ทรงติดตามไปด้วย ความในลลิตวิสตระแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าศุทโธทนะไม่ได้เสด็จไปพร้อมกับพระนางมายา เพียงแต่มองดูขบวนเสด็จของพระนางออกจากที่ประทับในนครกบิลพัสดุ์เท่านั้น (Vaidya, 1958, p. 60; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 574)¹²

5.2.4 ต้นไม้ประสูติ

ในนิทานกถา กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระโพธิสัตว์ประสูติ เอาไว้ว่า ขณะที่พระนางเสด็จพระดำเนินชมป่ามาจนถึงใต้ต้นสาละหรือต้นรังใหญ่ในลุมพินีวัน ก็ปรากฏอาการปวดปัสสาวะขึ้นจวนจะประสูติพระโอรส ประชาชนจึงจัดสถานที่ กั้นม่านรอบต้นสาละ เมื่อได้อุตมฤกษ์ พระนางยืนจับกิ่งต้นสาละ พระโพธิสัตว์ก็ได้ประสูติจากพระครรภ์พระราชมารดา ณ ที่นั้น โดยมีได้ทรง

¹¹ ในพุทธจริต กล่าวว่าเป็นพระประสงค์ของพระนางมายาเองที่จะเสด็จประพาสอุทยานลุมพินีในทำนองเดียวกับลลิตวิสตระ (BC. 1.6; Schotsman, 1995, p. 2).

¹² ในพุทธจริตระบุว่า พระเจ้าศุทโธทนะเสด็จไปพร้อมกับพระนางมายาด้วย (BC 1.7; Schotsman, 1995, p. 2).

แปดเปื้อนด้วยสิ่งสกปรกแต่อย่างใด (ธนิต อยุธยา, 2529, หน้า 81-82) ในลลิตวิสตระ กล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกันนี้ว่า เมื่อพระนางมายาไปถึงอุทยานลุมพินี พระนางทรงประพาสาจากต้นไม้นี้สู่ต้นไม้นั้น ทอดพระเนตรจากพุ่มไม้นี้สู่พุ่มไม้นั้น เป็นลำดับจนถึงต้นมะเดื่อ (*ปุลกะวฤกษ*) เป็นต้นไม้ใหญ่งามดั่งแก้ว กิ่งแบ่งแยกเป็นสัดส่วนออกดอกส่งกลิ่นหอม พระนางจึงเสด็จไปยังต้นมะเดื่อนั้น ครั้นไปถึงไม้มะเดื่อนั้นได้น้อมลงมาค้ำับด้วยอำนาจพระโพธิสัตว์ พระนางจึงเหยียดพระหัตถ์ขวายึดกิ่งมะเดื่อแหงนมองอากาศ ทรงประทับยืนอย่างชดช้อย พระโพธิสัตว์ก็เสด็จออกจากพระปรตว์ (สีข้าง) เบื้องขวาของพระมารดา (Vaidya, 1958, p. 61; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 575) ความแตกต่างของวรรณกรรมพุทธประวัติทั้งสองที่เห็นได้ชัด คือ เรื่องต้นไม้ที่พระโพธิสัตว์ประสูติ ในนิทานกถากล่าวว่า พระโพธิสัตว์ประสูติใต้ต้นสาละ (< สาละ) คนไทยมักแปล สาละ ว่า “ต้นรัง” A.A. Macdonell (1979 : 348) ให้ชื่อทางวิทยาศาสตร์ของต้นสาละ หรือสาละว่า *Vatica robusta* แต่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2539, หน้า 693) ให้ชื่อทางวิทยาศาสตร์ของต้นรังว่า *Shorea siamensis* จะเห็นได้ว่าเป็นไม้คนละชนิดกัน ส่วนในลลิตวิสตระ กล่าวว่ พระโพธิสัตว์ประสูติใต้ต้นปลักษะ (< *ปุลกะ* “*Ficus infectoria* – ต้นมะเดื่อ”)

ในขณะที่พระนางมายากำลังป่วนป่วนพระอุทร ข้อความในนิทานกถากล่าวไว้ว่า “ประชาชนจึงช่วยกันวางพระวิสูตรถวายเป็นพระนางในทันทีนั้น แล้วพากันออกไป” (ธนิต อยุธยา, 2529, หน้า 81) แต่เหตุการณ์นี้ไม่ปรากฏในลลิตวิสตระ แต่กลับไปปรากฏในพุทธจรีตซึ่งมีลักษณะเนื้อความที่คล้ายกัน¹³ ความแตกต่างอีกประการหนึ่ง คือ ในนิทานกถาไม่ได้ระบุว่าพระโพธิสัตว์ประสูติออกมาจากส่วนใดของพระนางมายา ทั้งที่ตอนมีสุบินนิมิตกล่าวว่าพญาช้างเข้าไปในพระครรภ์

¹³ ในพุทธจรีตระบุว่า เมื่อพระนางไปถึงยังลุมพินีวัน ณ ที่นั้นมีการจัดสถานที่สำหรับพระประสูติกาลเอาไว้ พระนางไม่ได้ประทับยืนประสูติในที่โล่งแจ้ง ดังความว่า “พระแม่เสสิของพระราชาไปถึงแล้วสู่พระแท่นที่มีเพดานกั้นอยู่ข้างบน อันนางทั้งพันคนปรนนิบัติพิทักษ์ไว้” (BC. 1.8; Schotsman, 1995, p. 2)

โดยการชำระพระปรีศร์ว์เบื้องต้นว่า แต่กลับไปปรากฏในลลิตวิสตระแทนว่า พระโพธิสัตว์เสด็จออกจากพระปรีศร์ว์ (สีข้าง) เบื้องขวาของพระมารดา ทั้งที่ตอนมีสุบินนิมิตกล่าวแต่เพียงว่าพญาข้างเข้าไปในพระอุทร¹⁴

5.2.5 วันประสูติ

เรื่องวันประสูติของพระโพธิสัตว์ก็เป็นข้อแตกต่างอีกประการหนึ่ง ดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น พระโพธิสัตว์เคลื่อนลงสู่พระครรภ์ในอาสาฬหมาสและประสูติในวิสาขมาสตามมติของเถรวาทบาลี ในลลิตวิสตระแม้จะไม่ได้ระบุช่วงที่พระโพธิสัตว์ประสูติแต่ก็สามารถอนุมานได้ว่า หากพระองค์จุติในพระครรภ์พระมารดาช่วงไวสาขมาส พระองค์ก็น่าจะประสูติในช่วงผลคุณมาส อย่างไรก็ตามเมื่อตรวจสอบหลักฐานจากคัมภีร์ของนิกายมุลสรวาสตีวาทีน เช่น *Gēnběn shuōyīqièyǒu bù nítuónà mùdéjiā* (根本說一切有部 尼陀那目得迦 **Mūlasarvāstivādanidānamātrkā*) ซึ่งแปลโดย Yi Jing (ค.ศ. 635-713) ระบุถึงวันประสูติของพระโพธิสัตว์ คือ วันเพ็ญไวสาขมาส (薛舍佉月日月) (T. 1452: 435a17–18) ในบันทึกการเดินทาง *Dà Táng xīyù jì* (大唐西域記) ของ Xuan Zang (ราวคริสต์ศตวรรษที่ 7) ก็กล่าวว่า พวกสถวีระสอนว่าพระโพธิสัตว์ประสูติในวันขึ้น 15 ค่ำ (十五日) ของเดือนไวสาขะ (吠舍佉 *Vaisākha*) ซึ่งตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ตามปฏิทินจีน (T. 2087: 902a22–25) จะเห็นได้ว่า นิกายเถรวาทบาลีและมุลสรวาสตีวาทีนกำหนดวันประสูติของพระโพธิสัตว์ตรงกับวันเพ็ญ (ขึ้น 15 ค่ำ) เดือนวิสาขะ ในขณะที่นิกายสรวาสตีวาทีน ธรรมคุปตกะ และ

¹⁴ ในพุทธจริตก็กล่าวว่าพระโพธิสัตว์ประสูติจากพระปรีศร์ว์ของพระเทวีไว้เช่นเดียวกัน (BC. 1.9; Schotsman, 1995, p. 2) ดูเทียบฉบับภาษาจีน *Fó suǒxíng zàn* (佛所行讚) แปลโดย Tan Wuchen (曇無讖) (ค.ศ. 414-421) กล่าวว่า พระโพธิสัตว์ประสูติในวันที่ 8 ของเดือนที่ 4 (四月八日) (T. 192: 1a21–25)

มหาสาขงิกะโลกอตตราวาทิน กำหนดเป็นวันที่ 8 ของไวศาขมาส¹⁵

5.2.6 เทพบุตร 4 องค์ มาคอยรับพระโพธิสัตว์

(ดู ฎุฎรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 12 ในหัวข้อที่ 6)

5.2.7 พระโพธิสัตว์ทรงย่างพระบาท 7 ก้าว และทรงเปล่งอาสภิวาจา

(ดู ฎุฎรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 15 ในหัวข้อที่ 6)

5.2.8 สหชาติ

ในนิทานกาลกล่าวถึงสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกัพระโพธิสัตว์ 7 อย่าง ซื่อว่าเป็น สหชาติ (ของเกิดพร้อมกัน) ได้แก่ พระเทวีผู้เป็นพระมารดาของพระราหุล ฉันทนะ อามาศย์กาฬุทายี อานันทรราชกุมาร พญาม้ากัณถกะ ต้นโพธิขุมทรัพย์ทั้ง 4 (ธนิต อยู่โพธิ์, 2529, หน้า 83)

ในขณะที่ลลิตวิสตระกล่าวถึงสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกัพระโพธิสัตว์แตกต่าง ออกไปบ้าง ได้แก่ บุตรแห่งศากยวงศ์ บุตรกษัตริย์เมืองใกล้เคียง นางยโสวดี ทาสทาสี 800 นายฉันทกะและบุตรมหาดเล็ก ลา ม้ากัณฐกะและม้าอื่น ๆ ช้าง ต้นโพธิ ป่าไม้จันทน์ อุทยาน และขุมทรัพย์ (Vaidya, 1958, p. 68-69; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 587-588)

5.2.9 การเสด็จสู่สวรรคตของพระนางมายา

(ดู ฎุฎรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 8 ในหัวข้อที่ 6)

¹⁵ นิกายสรวาสตีวาทิน ดูใน *Sāpōduō píní pípōshā* (薩婆多毘尼毘婆沙 **Sarvāstivādinayavibhāṣā* ค.ศ. 351-431) T. 1440: 510b21-24; นิกายธรรมคูปตกะ ดูใน *Cháng āhán jīng* (長阿舍經 ค.ศ. 412-413) T. 1: 30a15-b2; มหาสาขงิกะโลกอตตราวาทิน ดูใน Mv 2. 158.

5.3 เนื้อเรื่องที่ปรากฏเฉพาะ

5.3.1 เนื้อเรื่องที่ปรากฏเฉพาะนิทานกถา

ก. การเกิดพุทธโกลาหลและการเชิญพระโพธิสัตว์เสด็จจุติ ในนิทานกถา กล่าวว่า ขณะที่พระโพธิสัตว์กำลังเสด็จอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต เกิดความวุ่นวายที่เรียกว่าพุทธโกลาหล¹⁶ขึ้นซึ่งเป็นสัญญาณบอกการณ์ล่วงหน้าว่าพระสัพพัญญู พุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก (ธนิต อยุธยา, 2529, หน้า 75) ในนิทานกถายังได้แสดงอรรถาธิบายความหมายของพุทธโกลาหลเพิ่มเติมว่า “ล่วงไปอีก 1,000 ปี นับแต่นี้ไป พระพุทธเจ้าจักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก นี้เรียกว่า พุทธโกลาหล” (ธนิต อยุธยา, 2529, หน้า 75) ในลลิตวิสตรระไม่ได้เกิดเหตุการณ์วุ่นวายบนสวรรค์ ชั้นดุสิตที่จะเข้าลักษณะของพุทธโกลาหลตามที่ระบุไว้ในนิทานกถา หลังจากเกิดพุทธโกลาหล เมื่อเหล่าเทวดาทั้งหลายทราบข่าว ก็จะมาประชุมและกล่าว อ้อนวอนให้พระโพธิสัตว์ทรงจุติ เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์

ข. สุบินนิมิตของพระนางมายา ในนิทานกถาได้ขยายความเหตุการณ์ ตอนที่พระนางมายาทรงมีสุบินนิมิตให้มีความน่าอัศจรรย์มากยิ่งขึ้นด้วยการเพิ่ม บทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ให้เป็นผู้ยกพระแท่นบรรทมและพระนางไปไว้ใต้ต้นสาละ (ต้นรัง) สูง 100 โยชน์ในป่าหิมพานต์ จากนั้นพระเทวีทั้ง 4 ของ ท้าวมหาราช 4 พระองค์ก็เสด็จมาทรงนำพระนางไปยังสระอนโธดาตให้พระนางสรง

¹⁶ โกลาหล หมายถึง เสียงเซ็งแซ่ ตื่นเต้น ที่เกิดจากเหตุ 3 อย่าง ได้แก่ 1. กัปโกลาหล (ความอึงคะนึงวุ่นวายเรื่องจะสุดสิ้นกัป) 2. พุทธโกลาหล (ความอึงคะนึงวุ่นวายเรื่องพระพุทเจ้าจะเสด็จอุบัติ) 3. จักกวัตติโกลาหล (ความอึงคะนึงวุ่นวายเรื่อง พระเจ้าจักรพรรดิจะเสด็จอุบัติ) ดู ธนิต อยุธยา, 2529, หน้า 75 ในพระปฐมสมโพธิกถา กล่าวถึงโกลาหล 5 ประการโดยเพิ่ม มงคลโกลาหล ความแตกตื่นเมื่อคราวจะเกิดมีมงคล และโมไนยโกลาหล ความแตกตื่นเกิดก่อนพระพุทธเจ้าจะตรัสเทศนาโมไนยปฏิบัติ คือ ข้อที่นักปราชญ์ควรปฏิบัติ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2515, หน้า 50)

น้ำ นุ่งห่มผ้าทิพย์ ลูบไล้ด้วยเครื่องหอมทิพย์ ประดับดอกไม้ทิพย์ จากนั้นจึงปูลาดพระที่บรรทมทิพย์ให้พระนางประทับ ณ วิมานทองภายในภูเขาเงินลูกหนึ่ง (ธนิต อยู่โพธิ์, 2529, หน้า 78-79)

ค. การเปล่งอาสภิวาจาในอัฐภาพระมโหสถ และพระเวสสันดร พระโพธิสัตว์พอเสด็จออกจากพระครรภ์พระมารดาแล้วทรงเปล่งพระวาจาใน 3 อัฐภาพ คือ ในอัฐภาพเป็นพระมโหสถ พระเวสสันดร และพระโพธิสัตว์สิทธิ์ตะถะ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2529, หน้า 82-83)

5.3.2 เนื้อเรื่องที่ปรากฏเฉพาะลลิตวิสตระ

ในลลิตวิสตระ มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นก่อนที่พระโพธิสัตว์จะจุติลงสู่พระครรภ์ของพระมารดาที่ไม่ปรากฏในนิทานกถา ดังนี้

ก. การแสดงธรรมบนสวรรค์ชั้นดุสิตและการประกาศข่าวของเทวดา ในอัยยายะที่ 3 กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนที่เศวตเกตุโพธิสัตว์ประทับนั่งบนสุธรรมบัลลังก์ที่ธรรมโมจยปราสาท เพื่อแสดงธรรมแก่เหล่าเทวดาชั้นดุสิตจำนวน 68 พันโกฏิฟังในที่ประชุมของเหล่าเทวดาพูดถึงเรื่อง “อีก 12 ปี พระโพธิสัตว์จะก้าวลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา” (Vaidya, 1958, p. 11; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 502) จากนั้นเหล่าเทพบุตรชั้นสุทธาวาสก็ลงมาสู่ชมพูทวีป ทำให้เพศทิพย์ของตนหายไปแปลงตัวเป็นพรายหมณ์สอนพระเวท พวกนี้ประกาศว่าผู้ใดก้าวลงสู่ครรภ์อย่างนี้ อันประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ แน่แน่นอนว่าจะมีคติเป็น 2 เท่านั้น ไม่ใช่ 3 คือ ถ้าอยู่ครองเรือน จะได้เป็นพระมหาจักรพรรดิสมบุรณ์ด้วยรัตนะ 7 ได้แก่ จักรรัตนะ หัสรัตนะ อัศวรัตนะ สตรีรัตนะ มณีรัตนะ คฤหบดีรัตนะ และ ปริณายกรัตนะ ถ้าออกบวชจะได้เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (Vaidya, 1958, p. 11; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 502) จะเห็นได้ว่า ลลิตวิสตระกล่าวอย่างชัดเจนว่า อีก 12 ปี พระโพธิสัตว์จะเสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา ดังข้อความอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า “เทพบุตรองค์อื่น ๆ ก็เหมือนกัน ครั้นเมื่อมาสู่ชมพูทวีปแล้ว ย่อมแจ้งแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าว่า ‘ข้าแต่ท่านผู้ควรเคารพทั้งหลาย

ของท่านทั้งหลายโปรดทำพุทธเกษตรให้ว่างเปล่าเกิดนับแต่นี้อีก 12 ปี พระโพธิสัตว์จะก้าวลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา” (Vaidya, 1958, p. 13; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 507)¹⁷ ในขณะที่นิทานกถา กล่าวว่า นับแต่เกิดพุทธโกลาหลอีก 1,000 ปี พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก¹⁸

ข. เรื่องพระปัจเจกพุทธเจ้า ในลลิตวิสูตระ เมื่อเทพบุตรไปประกาศข่าวเรื่องพระโพธิสัตว์จะเสด็จอุบัติบนโลกทั่วทั้งพุทธเกษตรแล้ว กลับยังไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ทวยเทพเชิญพระโพธิสัตว์จุติเหมือนในนิทานกถา แต่แทรกเรื่องเล่าของพระปัจเจกพุทธเจ้า 2 เรื่อง คือ (1) เรื่องของพระปัจเจกพุทธะนามว่า มาตังคะ เมื่อได้ฟังเหล่าเทวดาประกาศว่า อีก 12 ปี พระโพธิสัตว์จะเสด็จอุบัติในโลก ก็ได้เข้าเตโชกสิณทำลายชั้นรัศมี (ร่างกาย) ในอากาศ ศีรษะตกลงมายังพื้นดิน สถานที่ตรงนั้นจึงมีชื่อว่า *ฤษีปท (รอยพระฤษี)* (2) เรื่องพระปัจเจกพุทธะ 500 องค์ เข้าเตโชกสิณทำลายชั้นรัศมีในอากาศเช่นกัน ศีรษะตกลงมายังพื้นดิน สถานที่นั้นจึงเรียกกันว่า *ฤษีปตน (ฤษีตก)* และสถานที่นี้เองเป็นเขตห้ามฆ่าพวกกวาง จึงมีกวางอาศัยอยู่

¹⁷ แสง มนวิฑูร แปล *riñcata māṃṣā buddhakṣetram* ว่า “ของท่านทั้งหลายจงชำระพุทธเกษตร คือ เขตแดนของพระพุทธเจ้าให้สะอาดบริสุทธิ์” ส่วนปฐมพงษ์โพธิ์ประสิทธิพันธ์ (2536, หน้า 301) แปลว่า “ของท่านทั้งหลายโปรดกระจายข่าวไปทั่วพุทธเกษตรเถิด” สอดคล้องกับ Mitra (1881, p. 36) ที่แปลว่า “Disperse, Venerable Sirs, for twelve years hence will the Bodhisattva appear incarnate on the earth” ในขณะที่ฉบับแปลภาษาอังกฤษจากภาษาทิเบตแปลข้อความเดียวกันนี้ว่า “Noble ones...Give up this Buddha realm” (The Dharmachakra Translation Committee, 2013, p. 15) ผู้วิจัยเห็นควรแปล *riñcata* ว่า “สละ, ละทิ้ง, ทำให้ว่างเปล่า” ดู Edgerton, 1977, p. 455.

¹⁸ เรื่องระยะเวลาตั้งแต่ในวรรณกรรมพุทธประวัติสายเถรวาทบาลีเองก็ยังไม่ลงรอยกัน ดังปรากฏในพระปฐมสมโพธิ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนเดียวกันนี้ว่า “เบื้องหน้าแต่นี้ล่วงไปอีกแสนปี พระสัพพัญญูจะบังเกิดในโลก...” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2551, หน้า 24)

จำนวนมาก จึงเรียกสถานที่นี้ว่า *มฤคทาย* เมื่อนำ 2 คำมาต่อกันจึงเป็น *ฤษีปิตน มฤคทาย* อันเป็นที่มาของชื่อสถานที่แสดงปฐมเทศนา

ค. *เรื่องคุณสมบัติของตระกูลและพระมารดา* เหล่าเทพบุตรก็ต่างถกเถียงกันเรื่องความเหมาะสมของตระกูลที่พระโพธิสัตว์จะอุบัติ โดยยกชื่อตระกูลที่คิดว่าเหมาะสมขึ้นมาแล้วแสดงความคิดเห็นสนับสนุนและคัดค้าน แม้ว่าจะตรวจสอบตระกูลทั้งหมดใน 16 ชนบททั่วทั้งชมพูทวีปแล้วก็ยังพบข้อบกพร่องอยู่ทั้งสิ้น เทพบุตรชื่อชฎานเกตรชวะ (*ชฎานเกตรชวะ*) ได้ตัดสินใจเข้าไปเฝ้าพระโพธิสัตว์เพื่อถามเรื่องตระกูลว่า พระองค์จักอุบัติในตระกูลที่มีคุณสมบัติอย่างไร พระโพธิสัตว์ตอบว่า พระองค์จะอุบัติ ณ ที่ซึ่งมีตระกูลที่สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ 64 ประการ (Vaidya, 1958, p. 16; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 513) เช่น เป็นตระกูลที่มีชื่อเสียง เป็นตระกูลที่สมบูรณ์ด้วยโคตร เป็นตระกูลที่มีบุรุษมาก เป็นตระกูลที่มีศีล เป็นต้น ในนิทานกล่าวไม่กล่าวถึงเรื่องคุณสมบัติของตระกูล 64 ประการนี้เลย ในลลิตวิสตระยังได้กล่าวถึงคุณสมบัติ 32 ประการของสตรีผู้ที่พระโพธิสัตว์จะเสด็จไปถือปฏิสนธิ แต่ไม่มีข้อใดที่กล่าวถึงเรื่องการพิจารณาอายุของพุทธมารดาเหมือนที่ปรากฏในการพิจารณามหาวิโลกนะในนิทานกถา

เมื่อได้ทราบถึงคุณสมบัติของตระกูลและคุณสมบัติของพระมารดาแล้ว พระโพธิสัตว์ก็ทรงเลือกตระกูลที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติดังกล่าว นั่นคือ ตระกูลศากยะ และได้กล่าวพรรณนาคุณสมบัติของพระเจ้าศุทโธทนะ และพระนางมายาไว้โดยละเอียด ทั้งชาติตระกูล รูปสมบัติ ลักษณะนิสัย คุณสมบัติบางประการของพระนางมายาที่กล่าวพรรณนาไว้ในลลิตวิสตระมีลักษณะคล้ายกับเนื้อความที่ปรากฏในนิทานกถา เช่น ในลลิตวิสตระ กล่าวว่า *“...พ้นจากความโกรธ ความมัวเมา มานะ โอ้อวดและความเกลียดชังอย่างหมดสิ้น ไม่เป็นคนมีนิสัย อิจฉาริษยา กล่าววาจาถูกต้องตามกาลเทศะ สมบูรณ์ด้วยจาคะ มีศีล ยินดีเฉพาะแต่สามีของตน รู้จักหน้าที่ที่จะพึงทำต่อพระสวามี ไม่เคยคิดนอกใจไปถึงบุรุษอื่น...”* (Vaidya, 1958, p. 18; ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์, 2536, หน้า 319) และ *“นางได้บำเพ็ญบารมี ได้เป็นพระมารดาของพระโพธิสัตว์มาตลอด 500 ชาติ”*

(Vaidya, 1958, p. 20; ปฐมพงษ์ โปธิ์ประสิทธิพันธ์, 2536, หน้า 323) สอดคล้องกับนิทานกಥาที่ว่า “ธรรมดาว่าสตรีผู้เป็นพุทธมารดายอมไม่เป็นหญิงโลเลต่อผู้ชายไม่เป็นนักเลงสุรา แต่เป็นสตรีที่ได้บำเพ็ญบารมีมาตลอด 100,000 อสงไขยแล้วตั้งแต่เกิดมาก็รักษาศีล 5 ไม่ขาดเป็นประจำ และพระเทวีพระนามว่า มหามายา นั้นเป็นสตรีเช่นกล่าวถึงนี้” (ธนิต อยุ์โพธิ์, 2529, หน้า 78) เป็นที่น่าสังเกตว่า ในลลิตวิสูตรจะให้ความสำคัญกับการพิจารณาตระกูลเป็นพิเศษ สะท้อนให้เห็นว่าเรื่องวรรณะเป็นเรื่องสำคัญในสังคมอินเดียก่อนสมัยพุทธกาล และการที่พระโพธิสัตว์จะประสูติมาเพื่อเป็นศาสดาเอกของโลกในดินแดนชมพูทวีปท่ามกลางเจ้าลัทธิต่าง ๆ มากมายที่มีผู้คนให้ความสำคัญในไสศรัทธาอย่างล้นหลาม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างภาพพระโพธิสัตว์ให้มีสายตระกูลที่บริสุทธิ์โดยกำเนิดทั้งข้างบิดาและมารดา เพื่อจะได้เป็นบุคคลในอุดมคติและส่งผลต่อการยอมรับนับถือของคนทุกชนชั้นในสังคมอินเดีย

ง. การแสดงธรรมาโลกมุข 108 ประการ เศวตเกตุโพธิสัตว์เสด็จไปมหาวิมานชื่อ อัจจวราช (อัจจวราช) ทรงแสดงธรรมชื่อ จยุดาการประโยคพร้อมธรรมาโลกมุข 108 ประการอันหมายถึง “ทางแห่งแสงสว่างไปสู่ธรรม” (Edgerton, 1977, p. 281) ซึ่งเป็นธรรมที่พระโพธิสัตว์ต้องแสดงคราวที่จะจุติเพื่อเป็นแนวทางให้ทวยเทพประพฤติดาอย่างเพื่อหลุดพ้น ธรรมาโลกมุขแต่ละข้อล้วนแต่ให้สำเร็จผลอย่างใดอย่างหนึ่งใดทางที่ดีทั้งสิ้น¹⁹ เมื่อฟังธรรมจบลงเหล่าเทวบุตร เทวบริษัทจำนวนมาก บ้างก็มีความคิดอยากบรรลุธรรม บ้างก็มีธรรมจักขุหมดจดปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน (Vaidya, 1958, p. 25; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 528)

จ. การกล่าวพยากรณ์พระไมยเตรยะโพธิสัตว์ เศวตเกตุโพธิสัตว์บอกลาพวกเทวดาชั้นดุสิตเพื่อลงมาเกิดในโลกมนุษย์ จากนั้นได้กล่าวพยากรณ์พระไมยเตรยะโพธิสัตว์ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ต่อไป เรื่องนี้ไม่ปรากฏในคัมภีร์ของเถรวาทบาลี ความว่า “ครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์เปลื้องผ้าโพกพระเศียรจากพระเศียร

¹⁹ ดูใน ปฐมพงษ์ โปธิ์ประสิทธิพันธ์, 2536, หน้า 328–338.

ของพระองค์แล้ว ทรงวางไว้บนพระเศียรของพระไมเตรยะโพธิสัตว์แล้ว ทรงตรัส
แล้วอย่างนี้ว่า “ดูก่อนสัทบุรุษ ต่อจากลำดับของเรา ท่านจะตรัสรู้้อนุตร
สัมมาสัมโพธิ” (Vaidya, 1958, p. 28; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 532)

ฉ. เทวดาปรึกษาเรื่องลักษณะของพระโพธิสัตว์ที่จะลงมาปฏิสนธิ ใน
ลลิตวิสตระ กล่าวถึง เหล่าเทวดาประชุมปรึกษาหารือกันเรื่องเรื่องรูปลักษณะของ
เศวตเกตุโพธิสัตว์ที่จะลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์ โดยเสนอลักษณะรูปร่างถึง 9
ลักษณะ แต่มีเทวดาชื่อ อัครเตชะ (อัครเตช) เสนอให้ลงมาเกิดในรูปของช้างตัวใหญ่
มี 6 งา “รูปร่างนั้นเป็นช้างประเสริฐขนาดใหญ่ มี 6 งา งามเหมือนดาวย่างทอง
มีศีรษะสีแดงเข้ม มีรูปร่างอาจซึ่งมี(ของเหลวกลิ่นหอม)ไหลซึมจากขมับ ผู้ใดเป็น
ผู้รู้ชัดในพระเวทและศาสตร์ของพราหมณ์ ครั้นได้ฟังรูปลักษณะนั้นแล้ว จะพยากรณ์
ถึงสิ่งมีชีวิต(ที่จะปรากฏ)ผู้ประกอบด้วยลักษณะ 32 ประการ” (Vaidya, 1958,
p. 28; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 533)²⁰ เรื่องนี้ไม่ปรากฏในคัมภีร์เถรวาทบาลี

²⁰ แสง มนวิฑูร แปลข้อความ *surakṭasīrṣaḥ sphuṭitagalitarūpavān* ว่า “ศีรษะย่อม
ดีแล้ว มีรูปชัดเจนหยดย้อย” ฉบับ ภาษาทิเบตพรรณนาลักษณะช้างละเอียดกว่า
ฉบับภาษาสันสกฤต กล่าวคือ “*Its head should be very red and exceedingly
handsome. It should ooze fragrant fluids from its temples and have
a glorious body.*” (The Dharmachakra Translation Committee, 2013,
p. 33) ผู้วิจัยเห็นควรแปลตามความในภาษาทิเบต และข้อความต่อมา *etacchrutvā
rūpam brahmaṇavedaśāstratattvajñō vyākaraṣitaśca / ito vai bhāvī
dvātriṃśallakṣaṇopetaḥ //* “พระโพธิสัตว์เป็นผู้รู้ชัดพระเวทและศาสตร์
ของพราหมณ์ ได้ฟังคำนั้นแล้วก็ยอม และจะต้องเพิ่มลักษณะจากข้อนี้ด้วย
เป็นว่าต้องประกอบด้วยลักษณะ 32 ประการ” (แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 533)
เมื่อสอบเทียบกับฉบับแปลภาษาทิเบตแล้ว ผู้วิจัยเห็นควรแก้ไขสอดคล้องกับ
ฉบับแปลภาษาทิเบต “*Someone who is learned in the Vedas and scriptures
of the priests will then recognize such features and use them to
predict the arrival of a person endowed with the thirty-two marks of
a great man.*” (The Dharmachakra Translation Committee, 2013, p. 33).

ข. บุพนิมิต 8 ประการปรากฏขึ้นในเมืองกบิลพัสดุ์ ในขณะที่พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต ได้บังเกิดบุพนิมิต 8 ประการในพระราชวังของพระเจ้าศุทโธทนะอันเป็นสัญญาณของกาลสมัยแห่งการอุบัติ เช่น พื้นที่โดยรอบพระราชวังมีความสะอาดเรียบร้อยสวยงาม หมุ่นกทั้งหลายต่างเปล่งเสียงร้องตามชนิดตนด้วยความปิติยินดี ไม้ดอก ไม้ผลต่าง ๆ มีทั้งดอกบาน ดอกตูม เป็นต้น (Vaidya, 1958, p. 28; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 533-534) แต่ในนิทานกถากล่าวถึงบุพนิมิตเกิดที่พระวรกายของพระโพธิสัตว์เอง ความว่า “ครั้นทราบข่าว สัตว์มีชื่อผู้นั้นจักได้เป็นพระพุทธเจ้าก็พากันเข้าไปหาแล้วกล่าวคำเชื้อเชิญและเมื่อจะเชื้อเชิญนั้นจะเชื้อเชิญต่อเมื่อเกิดบุพนิมิตแล้ว” (ธนิต อโยโพรี, 2529, หน้า 76) บุพนิมิตดังกล่าว คือ บุพนิมิต 5 ประการ ที่เกิดขึ้นแก่เทวดาที่จะจุติ ได้แก่ 1. ทิพยบุพผาหรือดอกไม้ทิพย์เหี่ยวแห้ง 2. ผ้าทรงมีสีเศร้าหมอง 3. พระเสโท (เหงื่อ) ไหลออกจากพระกัจฉะ (รักแร้) 4. พระฉวีเศร้าหมอง 5. มีพระทัยเป็นทุกข์เปื้อนนายต่อเทวโลก ไม่นยินดีที่จะสถิตอยู่ในทิพยอาสน์ต่อไป การที่พระโพธิสัตว์ได้เห็นบุพนิมิต 8 ในพระราชวังของพระราชาศุทโธทนะ ไม่ใช่บุพนิมิต 5 ประการที่เกิดกับพระโพธิสัตว์เองสะท้อนให้เห็นถึงความอัศจรรย์ของพระโพธิสัตว์ที่แม้ยังไม่จุติก็เกิดบุพนิมิตเป็นประโยชน์มหาศาลแก่แผ่นดินที่พระองค์จะลงมาอุบัติ

ข. เหล่าทวยเทพประชุมกันเพื่ออารักขาพระโพธิสัตว์ ทวยเทพและพรหมทั้งหลายได้ประชุมกันว่า พระโพธิสัตว์ควรมีเทวดาองค์ใดองค์หนึ่งคอยติดตามอารักขาในช่วงสำคัญของชีวิต เช่น ตอนเสด็จลงสู่พระครรภ์พระมารดา ตอนเสด็จอยู่ในพระครรภ์ ตอนประสูติ ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ณ ตอนตรัสรู้โพธิญาณ ตอนแสดงปฐมเทศนา จนกระทั่งถึงมหาปรินิพพาน (Vaidya, 1958, pp. 31-32) เรื่องราวดังกล่าวไม่ปรากฏในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทบาลี ขณะที่เศวตเกตุโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ มีเทวดาจำนวนมากลงติดตามมาด้วย และพวกนางเทพกัญญา ก็ติดตามลงมาเพื่อดูตัวพระนางมาด้วยอยากรู้ว่าสวยงามปานใด พระโพธิสัตว์หลายแสนองค์และเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกากับนางอัปสรก็ตามมาส่งเสด็จ ดนตรีหมั่นแสนโกลีของเทวดาและมนุษย์ดังขึ้นเองไม่มีใครบรรเลง

ฉ. เทวดาเนรมิตวิมานสำหรับพระโพธิสัตว์ในขณะที่อยู่ในพระครรภ์
 ในลิลิตวิเศษยังได้กล่าวเพิ่มเติมว่า เทวดาผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นฉกามาพจรทรง
 เนรมิตเรือนหรือวิมานที่มีความงดงามตามสวรรค์ชั้นของตนเพื่อเป็นที่ประทับของ
 พระโพธิสัตว์ในขณะที่อยู่ในพระครรภ์ (ณัชพล ศิริสวัสดิ์, 2553, หน้า 171)
 ท้าวมหาราชทั้ง 4 มีความประสงค์จะสร้างเรือนเหมือนเทวดาค้ออื่น ๆ จึงได้เข้ามา
 ทูลต่อพระเจ้าศุทโธทนะว่า “ข้าแต่พระเทเวศ ขอพระองค์จงเป็นผู้มีความขวนขวาย
 น้อย เป็นผู้วางเฉย จงตั้งอยู่ในความสุข ข้าพเจ้าทั้งหลายนี้แหละ จะสร้างตำหนัก
 ให้พระโพธิสัตว์เอง” จากนั้นท้าวกัศกรผู้เป็นใหญ่แก่เทวดาทั้งหลายได้เข้าไปหา
 พระเจ้าศุทโธทนะแล้วทูลว่า “วิมานของโลกบาลทั้ง 4 ด้อยไป วิมานชั้นดาวดึงส์
 ดีที่สุด” (Vaidya, 1958, pp. 45–46; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 554) เทวดาที่อยู่ใน
 ในสวรรค์ชั้นสูงกว่า ต่างก็ตรัสว่าวิมานของเทวดาที่อยู่ในสวรรค์ชั้นต่ำกว่าด้อยกว่า
 ของตน แม้พระราชาศุทโธทนะก็โปรดฯ ให้สร้างเรือนดีกว่าเรือนมนุษย์ แต่ไม่ดี
 เท่าวิมานทิพย์ของพวกเขา เทวดา พระโพธิสัตว์ทรงแสดงให้พระนางมาयाปรากฏ
 พระองค์อยู่ในเรือนนั้น ๆ ทั้งหมดด้วยอาณุภาพแห่งมหาอุทสาธิในระหว่างที่
 พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่ในพระครรภ์จะทรงอยู่ทางเบื้องขวาในท่านั่งขัดสมาธิ เทวดา
 ผู้เป็นใหญ่ทั้งหมดจึงเข้าใจว่า พระมารดาของพระโพธิสัตว์ประทับอยู่ในเรือนของ
 ตนไม่ใช่เรือนของผู้อื่น (Vaidya, 1958, p. 47; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 555)

ญ. สหัมบดีพรหมพร้อมเทวดา 84 หมั่นแสวงโกฎิช่วยกันนำวิมานแก้วมา
 ยังชมพูทวีป เพื่อให้เศวตเกตุโพธิสัตว์ประทับอยู่ วิมานแก้วมีความแข็งแรง สัมผัส
 นุ่มนวล มีแสงสว่างรุ่งเรือง (Vaidya, 1958, pp. 48–49; แสง มนวิฑูร, 2512,
 หน้า 558–559)

6. พุทธประวัติตอนประสูติกับแนวคิดเรื่องกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์

จากการศึกษาพบว่า วรรณกรรมพุทธประวัติทั้งสองนิกายดำเนินเรื่องราว
 ตอนประสูติอยู่บนพื้นฐานแนวคิดเรื่อง “กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์” ซึ่งปรากฏ
 อยู่ในมหาปทานสูตรในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ส่วนในมหาปทานสูตร

ฉบับภาษาสันสกฤตก็ปรากฏเรื่องธรรมดาของพระโพธิสัตว์ด้วยเช่นเดียวกัน แต่มีรายละเอียดบางประการที่แตกต่างไปจากฉบับภาษาบาลีและมีจำนวนมากกว่า²¹ มหาปทานสูตรเป็นพระสูตรเรียงร้อยส่วนที่สำคัญของชีวประวัติพระพุทธเจ้าเข้าใจด้วยกันอย่างเป็นตอน ๆ เป็นเรื่องแรกสุดที่เรียบเรียงเรื่องเล่า ซึ่งเริ่มเรื่องจากตอนประสูติจนถึงการกำเนิดหมู่สงฆ์เป็นส่วนสุดท้าย แต่ไม่ได้พรรณนาชีวประวัติของพระศากยมุณีโดยตรง (ฟูจิตะ, 2562, หน้า 177) มหาปทานสูตรกล่าวถึงประวัติพระพุทธเจ้า 7 พระองค์ ประกอบด้วยพระอดีตพุทธเจ้า 6 พระองค์ ได้แก่ พระวิปัสสี (วิปตยีน) พระสิขี (ศิกขิน) พระเวสสภู (วิศวกุข) พระกกุสันธะ (กระกุกฉันทะ) พระโกนาคมนะ (กนกมุณี) พระกัสสปะ (กาศยปะ) และประวัติของพระสักยมุณี (ศากยมุณี) ในพระสูตรดังกล่าวปรากฏธรรมเนียมที่พ้องกันของ “ผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า” จะต้องทรงมีส่วนร่วมและเป็นสิ่งที่อยู่ในฐานะเงื่อนไขจำเป็นได้แก่ สมัยที่พระพุทธเจ้าอุบัติและพระนามของพระพุทธเจ้า วรรณะ ชื่อโคตร อายุชัยของมนุษย์ ต้นไม้ตรัสรู้ คู่อัครสาวก การประชุมแห่งพระสาวกและจำนวนสาวก พุทธอุปัฏฐาก พุทธบิดาพุทธมารดาและราชธานี²² (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 4–12 หน้า 2–6) นอกจากนี้ ในส่วนท้ายของพระสูตรได้ผนวกชีวประวัติของ

²¹ ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับความหมายและที่มาของชื่อ มหาปทานสูตร หรือ มหาวทานสูตรในอนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2546, หน้า 79, 471; Winternitz, 1977, p. 42; Fukita, 2018, pp. 139–147.

²² ในมหาวทานสูตร มีการผูกหัวข้อเรื่องราวของ “ผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า” ที่จะต้องทรงมีส่วนร่วมไว้เป็นคาถา ดังนี้

*kalpo' tha āyur jātiś ca gotraṃ vṛkṣāś ca pañcamā
saṃnipāto yugam upasthāyakā putrā matā pitā tathā ||*
(Fukita, 2003, p. 50)

จะเห็นได้ว่าในมหาวทานสูตร มีการกล่าวถึงชื่อพระโอรสของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ไว้ในขณะที่มหาปทานสูตรไม่ได้กล่าวถึงเรื่องราวในตอนนี ดูเพิ่มเติมใน Ibid., p. 46.

พระวิปัสสีพุทธเจ้าผู้เป็นพระอดีตพุทธเจ้าพระองค์แรก เป็นหลักตั้งแต่ประสูติจนถึงแสดงโอวาทปาติโมกข์แก่พระอรหันต์ที่มาพร้อมประชุมกัน (พุกิตะ, 2562, หน้า 180–182) ซึ่งเรื่องราวตอนประสูติของพระพุทธเจ้าวิปัสสีก็ดำเนินเรื่องบนพื้นฐานของกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ นอกจากเรื่องกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ผู้วิจัยยังพบว่าพุทธประวัติตอนประสูติจากวรรณกรรมของทั้งสองนิกายยังดำเนินเรื่องราวสอดคล้องกับ “ธรรมอันนำอัครรรย” ที่ปรากฏในอัจฉริยพทุธัมมสูตร ซึ่งมีเนื้อหาโดยส่วนใหญ่สอดคล้องกันกับเรื่องกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ โดยสามารถแบ่ง “กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์” และ “ธรรมอันนำอัครรรย” ออกได้เป็น 3 ช่วง ตามลำดับเหตุการณ์ ได้แก่ 1. พระโพธิสัตว์เสด็จจุดจากสวรรค์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา (กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ข้อที่ 1–3; ธรรมอันนำอัครรรยข้อที่ 4–6) 2. พระโพธิสัตว์ปฏิสนธิเสด็จอยู่ในพระครรภ์ของพระมารดา (กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ข้อที่ 4–7; ธรรมอันนำอัครรรยข้อที่ 7–10) 3. พระประสูติกาลของพระโพธิสัตว์ (กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ข้อที่ 8–16; ธรรมอันนำอัครรรยข้อที่ 11–19) ทั้งกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์และธรรมอันนำอัครรรยต่างก็มีส่วนสำคัญในการเรียบเรียงวรรณกรรมพุทธประวัติทั้งสอง แต่อาจมีข้อแตกต่างในรายละเอียดบางประการ ดังนี้

6.1 พระโพธิสัตว์เสด็จจุดจากสวรรค์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ข้อที่ 1 เนื้อความในลลิตวิสตระที่กล่าวว่า “(พระโพธิสัตว์) ทรงมีสติสัมปชัญญะ เป็นเหมือนช้างเผือกมี 6 งา ... ครั้นลงสู่พระครรภ์แล้ว ก็ประทับอยู่เบื้องขวา ไม่ประทับอยู่เบื้องซ้ายเด็ดขาด พระนางมายา เทวีบรรทมหลับสบาย ได้ทรงพระสุบินนี้ว่า” (Vaidya, 1958, p. 43; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 550) ตรงกับกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระวิปัสสีโพธิสัตว์ทรงมีสติสัมปชัญญะตลอดตั้งแต่จุดจากสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงเสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดาข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้” (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 17 หน้า 11) ตรงกับธรรมอันนำอัครรรยข้อที่ 4 (พระไตรปิฎก เล่ม

14 ข้อ 200 หน้า 236) ในนิทานกล่าวไม่ปรากฏข้อความที่กล่าวสอดคล้องกับกฎดังกล่าว อีกทั้งกฎธรรมดาข้อแรกในมหาปทานสูตรก็ไม่ปรากฏในมหาปทานสูตรฉบับภาษาสันสกฤต

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 2 ในขณะที่พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงสู่พระครรภ์ของพระมารดาได้เกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้น กล่าวคือเกิดแสงเจิดจ้าอันหาประมาณมิได้และเกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 18 หน้า 11) ตรงกับธรรมอันนำอัศจรรย์ข้อที่ 5 (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 201 หน้า 236–237) ในมหาปทานสูตรก็ได้กล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกันนี้ว่า

เป็นธรรมดานั้นแหละ ในสมัยใดสมัยหนึ่ง พระโพธิสัตว์วิปัสยิน เมื่อเคลื่อนไปแล้วจากสวรรค์ชั้นดุสิตจากกลุ่มของเทวดา ก้าวลงไปในพระครรภ์ของพระมารดา ในสมัยนั้น แผ่นดินใหญ่เกิดสั่นสะเทือน และโลกนี้ทั้งหมดด้วยแสงอันเจิดจ้าส่องลงมา ทำให้โลกดูกว้างขวางไร้ขอบเขต แม้แต่ช่องว่างทั้งหลายระหว่างโลกที่มีที่สุดที่มีความมืดเหมือนทำให้ตาบอด ซึ่งพระอาทิตย์และพระจันทร์ถึงขนาดมีอำนาจอย่างนี้ มีอานุภาพมาก ก็ยังไม่มีกำลังพอที่จะส่องแสงด้วยแสง ในสมัยนั้นปรากฏโล่งสุดลูกหูลูกตา ด้วยแสงที่สาดลงมาเจิดจ้า ซึ่งในเวลานั้นสัตว์เหล่าใดที่เกิดขึ้นมาแล้ว สัตว์ตัวหนึ่งก็กำหนดรู้ถึงสัตว์อีกตัวหนึ่งซึ่งกันและกันแม้สัตว์ทั้งหลายอื่น ๆ ที่มันมีอยู่ก็เกิดขึ้นที่นี้ ในกรณีนี้เป็นธรรมดา ดังนี้ข้อความนี้อันเขากล่าวแล้ว (Fukita, 2003, p. 52)

ในมหาปรีณิพพานสูตร ที่มณีกาย มหาวรรค กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง 8 ประการ หนึ่งในนั้น คือ เกิดขึ้นเมื่อพระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 171 หน้า 117) ในนิทานกล่าวได้กล่าวถึงเหตุอัศจรรย์ดังกล่าว แต่ลลิตวิสตระกล่าวถึงเหตุอัศจรรย์ที่มีแสงเจิดจ้าอันหาประมาณมิได้และการสั่นไหวของโลกธาตุซึ่งตรง

กับกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ (Vaidya, 1958, pp. 38–39; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 546) จากนั้น ดิสทัสสีมหาสหัสสี่โลกธาตุดุหวั่นไหว เกิดมหานิมิต 18 ประการ มีอาการ 6 อย่าง (Vaidya, 1958, p. 39; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 546)

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 3 ในขณะที่พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา เทพบุตร 4 องค์ เข้าไปถวายการอารักขาประจำทั้ง 4 ทิศ และคอยอภิบาลพระโพธิสัตว์และพระมารดาด้วยตั้งใจว่า “มนุษย์หรืออมนุษย์ใด ๆ อย่านำได้เบียดเบียนพระโพธิสัตว์ หรือพระมารดาของพระโพธิสัตว์เลย” (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 19 หน้า 11–12) ตรงกับธรรมอันนำอัครจริยข้อที่ 6 (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 202 หน้า 237) ในลลิตวิสตระ กล่าวสอดคล้องกับกฎธรรมดาข้อนี้ ความว่า “ขณะนั้น ท้าวโลกบาลในทิศทั้ง 4 (จาตุมหาราชิกา) ท้าวศักระ ท้าวสุยามะ และเทพที่อยู่ในสวรรค์ชั้นนิรมิตา²³ กุมภัณฑ์ รากษส อสูร มโหระคะ และกินนรทั้งหลายได้กล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงไปก่อน จงกระทำซึ่งการรักษาคุ้มครองพระโพธิสัตว์ผู้เป็นบุรุษประเสริฐ ผู้สูงสุดกว่าคนทั้งหลายอย่าทำใจประทุษร้ายในโลก และอย่าทำอันตรายมนุษย์ทั้งหลาย” (Vaidya, 1958, p. 38; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 545) ในนิทานกล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกันนี้ในขณะที่พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่ในพระครรภ์ของพระมารดาไม่ใช่เสด็จจุติจากดุสิตสวรรค์ ซึ่งก็สอดคล้องกับมหาวทานสูตรที่กล่าวถึงท้าวศักระได้แต่งตั้งให้เทวดาทั้ง 4 องค์เป็นผู้ดูแลอารักขาแก่พระมารดาและอย่าให้มนุษย์หรืออมนุษย์เบียดเบียน (Fukita, 2003, p. 54)

6.2 พระโพธิสัตว์ปฏิสนธิเสด็จอยู่ในพระครรภ์ของพระมารดา

ในนิทานกถาและลลิตวิสตระกล่าวถึงเหตุการณ์ขณะที่โพธิสัตว์ทรงเสด็จอยู่ในพระครรภ์ของพระมารดาสอดคล้องกับกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 4-7 และธรรมอันนำอัครจริยของพระพุทธเจ้า ข้อที่ 7-10 ดังนี้

²³ แสง มนวิฑูร (2512, หน้า 545) แปลข้อความดังกล่าวว่า “ขณะนั้น ท้าวโลกบาลทั้ง 4 ผู้อยู่ในทิศทั้ง 4 คมะเทวดา คือ องค์อินทร์เทพอยู่ในชั้นสุยามและเทพอยู่ในชั้นปรนิรมิต”.

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 4 กล่าวถึง พระมารดาทรงสมათานรักษาศีล 5 ด้วยพระองค์เอง (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 20 หน้า 12; Fukita, 2003, p. 60) ตรงกับธรรมอันน่าอัศจรรย์ข้อที่ 7 (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 203 หน้า 237) ในขณะที่ลลิตวิสตระ กล่าวว่า พระมารดาทรงสมათานรักษาศีล 8 (Vaidya, 1958, pp. 29–30; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 535) แต่ปรากฏความแย้งกันโดยในอีกตอนหนึ่งกล่าวว่าพระนางทรงรักษาศีล 5 และทรงตั้งอยู่ในกุศลกรรมบถ 10 (Vaidya, 1958, p.53; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 565) ในนิทานกลาไม่ได้กล่าวถึง

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 5 กล่าวถึง พระมารดาไม่ทรงรู้สึกยินดีในกามอารมณ์ ความว่า *“พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความรู้สึกทางกามารมณ์ เป็นผู้ที่บุรุษผู้มีจิตกำหนดใด ๆ ไม่สามารถล่วงเกินได้ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”* (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 21 หน้า 12) ตรงกับธรรมอันน่าอัศจรรย์ข้อที่ 8 (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 203 หน้า 238) ข้อความในนิทานกลาและลลิตวิสตระ ต่างกล่าวถึงลักษณะของพระนางมาหาที่สอดคล้องกับกฎธรรมดาข้อนี้ ความว่า *“พระมารดาของพระโพธิสัตว์ก็ได้เกิดความคิดกำหนดในบุรุษทั้งหลาย”* (ฉนิต อยู่โพธิ์, 2529, หน้า 80) และ *“พระนางไม่คิดคำนึงถึงกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสชาติ ... รากะจิตในบุรุษคนใดคนหนึ่งไม่เกิดแก่พระมารดาของพระโพธิสัตว์เลย หรือจะมีบุรุษคนใดคนหนึ่งเกิดรากะจิตในพระมารดาของพระโพธิสัตว์ ก็หาไม่...”* (Vaidya, 1958, p. 53; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 565)

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 6 กล่าวถึง พระมารดาทรงได้รับการบำเรออยู่ด้วยกามคุณ 5 (ส่วนที่นำปรารถนานำใคร่) (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 22 หน้า 12) ตรงกับธรรมอันน่าอัศจรรย์ข้อที่ 9 (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 203 หน้า 238) ความดังกล่าวปรากฏในลลิตวิสตระ ความว่า *“รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันไม่ชอบใจ ย่อมไม่มาปรากฏแก่พระนางเลย”* (Vaidya, 1958, p. 53; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 565) ในนิทานกลามีได้กล่าวถึง ในขณะที่มหาวทานสูตร กล่าวรวมกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ข้อที่ 5 และ 6 ตามคัมภีร์เถรวาทบาลีไว้

ในข้อเดียวกัน (Fukita, 2003, p. 60)

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 7 กล่าวถึง พระมารดาทรงมีความสุข ไม่เจ็บป่วย ไม่ลำบากพระวรกาย และสามารถทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ ผู้เปรียบประดุจแก้วไพฑูรย์อันงดงามมีแปดเหลี่ยมภายในพระครรภ์ได้ (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 23 หน้า 12-13) ตรงกับธรรมอันน่าอัศจรรย์ข้อที่ 10 (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 204 หน้า 238) คัมภีร์ทั้งสองมีเนื้อความกล่าวสอดคล้องกับกฎธรรมดา ดังนี้ “ทรงมีความสุขสำราญมิได้ทรงลำบากพระวรกาย ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ซึ่งอยู่ในพระครรภ์ ประดุจดั่งมองเห็นเส้นด้ายที่ร้อยอยู่ในแก้วมณีอันใสสะอาด” (ฉนิต อัญโพนี, 2529, หน้า 80) และ “เมื่อพระโพธิสัตว์อยู่ในพระครรภ์พระมารดา พระนางมาयाเทวีไม่รู้สึกรหนักพระกาย นอกจากจะรู้สึกเบา นิม สบาย เท่านั้น และพระนางไม่ได้รับทุกข์ที่ทรงพระครรภ์เลย” (Vaidya, 1958, p. 53; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 565) และ “เวลาใดพระนางมาयाพิจารณาดูร่างของพระองค์ ก็ได้แลเห็นพระโพธิสัตว์เสด็จอยู่ในพระครรภ์ พระโพธิสัตว์ผู้เป็นที่พึงประสงค์ด้วยลักษณะดีงาม เหมือนดวงจันทร์ในอากาศมีดาวแวดล้อม” (Vaidya, 1958, p. 53; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 569)

ความตอนหนึ่งในนิทานกถา กล่าวถึงลักษณะที่ประทับของพระโพธิสัตว์ ภายในพระครรภ์ของพระมารดาเอาไว้ว่า “เพราะเหตุที่พระครรภ์ที่พระโพธิสัตว์อยู่นั้นเป็นคล้ายกับห้องในพระเจดีย์ จึงเป็นพระครรภ์ที่สัตว์อื่นมิสามารถจะอยู่อาศัยหรือใช้สอย” (ฉนิต อัญโพนี, 2529, หน้า 80) ในลลิตวิสตระมีการบรรยายลักษณะที่ประทับภายในพระครรภ์ของพระมารดาไว้เช่นกันแต่กล่าวโดยละเอียดกว่ามาก กล่าวคือ “วิมานแก้วอันเป็นเครื่องอาศัยของพระโพธิสัตว์นั้น งามน่าเลื่อมใส น่าดู เป็นรูป 4 เหลี่ยม 4 มุม และเบื้องบนประดับด้วยเรือนยอดมีขนาดอย่างนี้ คือ สูงเท่าเด็กเกิดได้ 6 เดือน ท่ามกลางเรือนยอดนั้นตั้งบัลลังก์ไว้มีแผ่นฝากว้างยาวเท่าเด็กเกิดได้ 6 เดือน” (Vaidya, 1958, p. 48; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 558)

สำหรับมหาวทานสูตรกล่าวแยกกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 7 ออกเป็น 2 ข้อ กล่าวคือ พระมารดาสามารถทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ผู้เปรียบประดุจแก้วไพฑูรย์อันงดงามมีแปดเหลี่ยมภายในพระครรภ์ไว้ข้อหนึ่ง และทรงอุ้มพระครรภ์โดยไม่ทรงลำบากพระวรกายอีกข้อหนึ่ง (Fukita, 2003, p. 58)

6.3 พระประสูติกาลของพระโพธิสัตว์

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 8 มีอีกเหตุการณ์หนึ่งที่ลลิตวิสตระกล่าวต่างออกไปจากคัมภีร์ของเถรวาทบาลี คือ การเสด็จสู่อสุภะของพระนางมายาหลังประสูติพระโพธิสัตว์ได้ 7 วัน ในมหาวทานสูตร กล่าวว่า “พระมารดาของพระองค์สวรรคตไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต” (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 24 หน้า 13) ตรงกับธรรมอันนำอศจรรยข้อที่ 11 (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 205 หน้า 239) สอดคล้องกับนิทานกล่าว “พระมารดาของพระโพธิสัตว์จึงทรงทำกาละเมื่อประสูติพระโพธิสัตว์แล้วได้ 7 วัน แล้วทรงอุปบัติในดุสิตปุระ” (ธนิตอุโยโพธิ, 2529, หน้า 80) แต่ในลลิตวิสตระ กล่าวว่าพระนางไปจุติในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (Vaidya, 1958, p. 70; แสง มณีวิหุระ, 2512, หน้า 591) ในมหาวทานสูตรฉบับภาษาสันสกฤตก็กล่าวเช่นเดียวกับลลิตวิสตระว่าพระมารดาของพระพุทธเจ้าวิปศยนิ เมื่อกระทำกาลกิริยาแล้วก็ไปจุติในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (*tridaśe devanikāye*) (Fukita, 2003, p. 86 and note 17)²⁴

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 9 กล่าวว่า พระมารดาของพระโพธิสัตว์จะประสูติพระโอรสเมื่อทรงพระครรภ์ครบ 10 เดือนเท่านั้น (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 25 หน้า 13) ตรงกับธรรมอันนำอศจรรยข้อที่ 12 (พระไตรปิฎก เล่ม

²⁴ ในสังฆเภทวิสตุของพระวินัยมูลสรวาสติวาทีน (根本有部律「破僧事」) ได้กล่าวว่า “เป็นธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ที่พระมารดาของพระโพธิสัตว์ ภายหลังจากให้การประสูติแล้ว จะมีพระชนม์ชีพอยู่เจ็ดวัน และจะไปบังเกิด ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์” (菩薩常法。其菩薩母產菩薩已。七日命終生三十三天。) (T. 1450: 109a18-19).

14 ข้อ 205 หน้า 239) ในมหาวทานสูตรไม่ได้กล่าวถึงกฎธรรมดาข้อนี้ไว้ เนื้อความในนิทานกถาและลลิตวิสตระกล่าวตามกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหापทานสูตรด้วยเช่นกัน ความว่า “พระมารดาของพระโพธิสัตว์นั้นทรงบริหารพระโพธิสัตว์ด้วยพระกรรมตลอด 10 เดือน แล้วประทับยืนตลอดและวิธีนี้เป็นธรรมดาของพระมารดาของพระโพธิสัตว์ แม้พระนางมหายาเทวีก็ทรงบริหารพระโพธิสัตว์ตลอด 10 เดือน ประดุจดั่งบุคคลนำเอาน้ำมันไปด้วยบาตร” (ธนิต อยูโพธิ์, 2529, หน้า 80–81) และ “พระโพธิสัตว์อยู่ในพระครรภ์พระมารดาประกอบด้วยฤทธิปาฏิหาริย์เห็นปานนี้ครั้งครบ 10 เดือนล่วงไปแล้ว พระองค์ก็เสด็จออกจากพระครรภ์เบื้องขวาของพระมารดา” (Vaidya, 1958, p. 61; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 575)

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อ 10 กล่าวว่า พระมารดาของพระโพธิสัตว์ประทับยืนประสูติเท่านั้น ไม่ประสูติพระโอรสเหมือนสตรีทั่วไป (พระไตรปิฎกเล่ม 10 ข้อ 26 หน้า 13) ตรงกับธรรมอันน่าอัศจรรย์ข้อที่ 13 (พระไตรปิฎกเล่ม 14 ข้อ 205 หน้า 239) ในมหาวทานสูตรก็กล่าวถึงกฎธรรมดาข้อนี้ไว้เช่นเดียวกัน (Fukita, 2003, p. 62) ลลิตวิสตระและนิทานกถาก็กล่าวสอดคล้องกับกฎธรรมดาข้อนี้ ความว่า “และขณะที่พระนางประทับยืนจับกิ่งรังอยู่นั่นเองก็ประสูติพระโอรส” (ธนิต อยูโพธิ์, 2529, หน้า 81) และ “พระนางมหายาเทวีจึงเหยียดพระหัตถ์ขวา ปรากฏเหมือนสายฟ้าอันอยู่ในพื้นอากาศยึดกิ่งมะเดื่อแห่งมองอากาศที่มีน้ำฉ่ำ ทรงประทับยืนอย่างชดช้อย” (Vaidya, 1958, p. 61; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 575)

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อ 11-12 เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติแล้ว คัมภีร์พุทธประวัติส่วนใหญ่กล่าวตรงกันว่าพระโพธิสัตว์ไม่ได้ลงประทับยืนบนพื้นในทันที แต่มีเทวดามาคอยรองรับพระองค์ไว้ ในนิทานกถา กล่าวว่า ทันทีที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ยังมีทันถึงพื้นดิน ท้าวมหาพรหมผู้มีจิตบริสุทธิ์ 4 องค์ ก็เอาตาข่ายทองมารองรับ แล้ววางพระโพธิสัตว์ลงตรงพระพักตร์ของพระมารดา และกล่าวถวายพระพรแก่พระราชมารดา ว่า “ข้าแต่พระเทวี

ขอพระองค์ทรงสำราญพระทัยเถิด พระโอรสผู้มีศักดิ์ใหญ่ของพระองค์เสด็จอุบัติแล้ว” (ธนิต อยุธยา, 2529, หน้า 81) เรื่องนี้ตรงกับกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ข้อที่ 12 ความว่า “เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ยังไม่ทันล้มผัสแผ่นดิน เทพบุตร 4 องค์ช่วยกันประคองพระโพธิสัตว์ไปไว้เบื้องพระพักตร์ของพระมารดาแล้วกราบทูลว่า ‘โปรดพ้อพระทัยเถิด พระเทวีพระราชโอรสของพระองค์ที่เสด็จ อุบัติขึ้นเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่’” (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 12 หน้า 13) และตรงกับธรรมอันนำอัครรรยข้อที่ 15 (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 206 หน้า 239) จากนั้น ท้าวมหาราชทั้ง 4 ก็ทรงรับพระโพธิสัตว์นั้นต่อจากหัตถ์ของพรหมด้วยแผ่นหนังเสือที่มีสัมผัสสบายซึ่งชาวโลกยกย่องว่าเป็นมงคลแล้วมนุษย์ทั้งหลายจึงรับจากพระหัตถ์ของท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้นด้วยจุมพฏ (เบา, หมอน) ทำด้วยทูลพัสดร์ (ผ้าอย่างดีที่จากเปลือกไม้) ครั้นพ้นจากมือของมนุษย์ทั้งหลายแล้ว พระโพธิสัตว์เสด็จประทับยืนเหนือพื้นปฐพี

ในลิลิตวิสตระกล่าวถึงเทวดาที่มาคอยรับพระโพธิสัตว์ ได้แก่ พระอินทร์ สหัมบดีพรหม และโลกบาล โดยพระอินทร์และสหัมบดีพรหมช่วยกันรับพระโพธิสัตว์ซึ่งอยู่ภายในผ้าไหมทิพย์ด้วยอวัยวะใหญ่ น้อย ทุกส่วน แทนตาข่ายทอง มารองรับพระโพธิสัตว์ แต่ไม่ได้กล่าวถวายพระพรแก่พระราชมารดา (Vaidya, 1958, p. 61; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 576) ส่วนท้าวโลกบาลใช้แขนรับ (Vaidya, 1958, p. 67; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 585) เนื้อความตรงส่วนนี้จึงไม่ตรงกับกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ในมหาปทานสูตร ส่วนในมหาวทานสูตรไม่ได้กล่าวถึงกฎข้อนี้ เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเทวดาจะได้สัมผัสพระโพธิสัตว์ก่อนมนุษย์เสมอสอดคล้องกับกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 11 คือ “เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ในตอนแรกเหล่าเทพจะทำพิธีต้อนรับหลังจากนั้นเป็นหน้าที่ของมนุษย์” (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 27 หน้า 13) และตรงกับธรรมอันนำอัครรรยข้อที่ 14 (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 205 หน้า 239) ในลิลิตวิสตระมีข้อความกล่าวสอดคล้องกับกฎธรรมดาดังกล่าวไว้ว่า “มนุษย์ใด ๆ

ไม่ได้อุ้มพระโพธิสัตว์เลย เพราะเทวดาอุ้มพระโพธิสัตว์ก่อน” (Vaidya, 1958, p. 61; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 576)

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 13 ในคัมภีร์ทั้งสองกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์โดยง่าย ไม่แปดเปื้อนด้วยสิ่งสกปรกในพระครรภ์ “ทรงมีสติสัมปชัญญะ ไม่ประอะเปื้อนด้วยกรรมมลทิน (สิ่งสกปรกในพระครรภ์) ไม่เหมือนคนอื่นบางคนที่เขาพูดถึงกรรมมลทินของคนอื่น” (Vaidya, 1958, p. 61; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 575) และ “พระโพธิสัตว์นั้นทรงเป็นเหมือนพระธรรมกถึกลงมาจากรรมาสน์ เหมือนกับบุรุษลงมาจากรบไค ทรงเหยียดพระหัตถ์ทั้งสองและพระบาททั้งสองประทับยืนมิได้ทรงแปดเปื้อนด้วยสิ่งไม่สะอาดใด ๆ อันมีอยู่ในพระครรภ์ของพระมารดา สะอาดบริสุทธิ์เสด็จออกจากพระครรภ์พระมารดาผ่องใสดุจแก้วมณีซึ่งวางอยู่บนผืนผ้ากาสิกพัลลภ” (ฉนิต อนุโยธี, 2529, หน้า 81–82) สอดคล้องกับกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ความว่า “เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา เสด็จออกโดยง่าย ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำ เมือก เลือด หรือสิ่งไม่สะอาดใด ๆ เป็นผู้สะอาดบริสุทธิ์ ภิภุขุทั้งหลาย เหมือนแก้วมณีที่บุคคลวางไว้ในผ้ากาสิกพัลลภ ย่อมไม่ทำให้ผ้ากาสิกพัลลภแปดเปื้อน ถึงผ้ากาสิกพัลลภก็ไม่ทำให้แก้วมณีแปดเปื้อน” (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 29 หน้า 13–14) และตรงกับธรรมอันน่าอัศจรรย์ข้อที่ 16 (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 206 หน้า 240) ในมหาพทาน-สูตรกล่าวถึงกฎธรรมดาข้อนี้ในขณะที่พระโพธิสัตว์ปฏิสนธิประทับอยู่ในพระครรภ์ของพระมารดาว่าพระองค์สะอาดบริสุทธิ์ประดุจแก้วมณี (Fukita, 2003, p. 56) และกล่าวในทำนองเดียวกันในตอนประสูติว่าพระโพธิสัตว์ประสูติโดยปราศจากสิ่งแปดเปื้อน (Fukita, 2003, p. 62)

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 14 ในมหาพทานสูตร กล่าวว่า “เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา มีธารน้ำปรากฏในอากาศ 2 สาย คือ ธารน้ำเย็นและธารน้ำอุ่น เพื่อชำระล้างพระโพธิสัตว์และพระมารดา” (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 30 หน้า 14) สอดคล้องกับมหาพทานสูตร (Fukita, 2003, p. 64) และตรงกับธรรมอันน่าอัศจรรย์ข้อที่ 17 (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 206

หน้า 240) เนื้อความในส่วนนี้กล่าวตรงกันทั้งในนิทานกถาและลลิตวิสตระ กล่าวคือ “ก็ยังมีธารน้ำ 2 สายไหลออกจากอากาศ เพื่อเป็นการสักการะแก่พระโพธิสัตว์และแก่พระมารดาของพระโพธิสัตว์ ทำให้พระวรกายของพระโพธิสัตว์และพระมารดาเคยชินกับฤดูกาล” (ธนิต อยุธยา, 2529, หน้า 81) ในลลิตวิสตระ เมื่อพระองค์กำลังหย่อนพระบาทลงสู่พื้นดินก็มีดอกบัวผุดขึ้นมารองรับพระบาทไว้ทันที พญานาค 2 ตัวคือ นันทะและอุปนันทะก็เนรมิตท่อน้ำเย็นกับน้ำร้อนสำหรับสنانพระโพธิสัตว์ ท้าวศักระ พระพรหม ท้าวโลกบาลที่มาก่อน และเทวบุตรจำนวนมาก ก็มาช่วยสรองสنانด้วยน้ำหอมต่าง ๆ และโปรยปรายด้วยดอกไม้ (Vaidya, 1958, pp. 66–67; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 585) ในลลิตวิสตระได้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมกว่าในคัมภีร์ของเถรวาทบาลี โดยระบุชื่อของพญานาคซึ่งเป็นผู้เนรมิตท่อน้ำสำหรับสنانพระโพธิสัตว์ “พญานาคทั้งสอง คือ นันทะและอุปนันทะ (nandopanandau ca nāgarājānu) มีกายกึ่งหนึ่งอยู่ในอากาศ เนรมิตท่อน้ำ 2 ท่อ คือ น้ำเย็นกับน้ำร้อนสรองสنانพระโพธิสัตว์” (Vaidya, 1958, pp. 61–62; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 576)²⁵ ในบันทึกของหลวงจีนฟาเหียน ระบุว่าที่ลุมพินีมีสระน้ำที่เกิดขึ้นหลังจากที่นาค 2 ตน พ่นน้ำสรองพระกุมารแล้ว ซึ่งในบันทึกของท่านกล่าวไว้ว่า “...เมื่อพระกุมารดำเนิน 7 ก้าวแล้ว ปรากฏนาค 2 ตนสรองน้ำพระ

²⁵ ในพุทธจรีตมีการกล่าวถึงเหตุการณ์ในตอนนี้ไว้เช่นกัน แต่ไม่ได้ระบุชื่อของพญานาค ความว่า “สายน้ำ 2 สายมีกระแสเย็นและร้อนที่เชื่อมรวมจากไหลออกมาจากท้องฟ้าที่สะอาดบริสุทธิ์เหมือนแสงของพระจันทร์ ตกลงมาแล้วบนกระหม่อมที่นารักของพระกุมารนั้น เพื่อให้ความสุขจากการสัมผัสร่างกาย” (BC. 1.16; Schotsman, 1995, p. 4). ในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา กลับอธิบายว่าเหตุการณ์นี้ไม่ได้เป็นแค่การสรองน้ำธรรมดา ๆ แต่มีความหมายแฝงไว้โดยเปรียบน้ำร้อนให้เป็นดัง “พุทธกิริยา” หรืออาจเปรียบได้ว่าเป็นความทุกข์ ความร้อนรุ่มต่อจิตใจ ส่วนน้ำเย็นเปรียบได้กับ “วิริยะทางจิต” ซึ่งหมายถึงความใสเย็นที่จะช่วยลดล้างชำระความสงสัยต่าง ๆ ของจิตใจให้สะอาดสดชื่น ดังนั้น น้ำร้อนและน้ำเย็น จึงเป็นเสมือนปริศนาธรรมถึงความทุกข์และทางออกแห่งทุกข์

กุมาร หลังจากนั้นน้ำสรองได้กลายเป็นสระน้ำ...” อย่างไรก็ตาม นักแสวงบุญในปัจจุบันเชื่อกันว่าเป็นสระสงฆ์ของพระนางมหายา (เชษฐ ติงสัญชิต, 2556, หน้า 52)

นาคันนทและอุปันนทยังปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาที่บันทึกด้วยภาษาสันสกฤต เช่น พุทธประวัติตอนแสดงมหาปราติหารีย์ในวินยกษุทรกวัศตุ (*Vinayaksudrakavastu*) ของนิกายมูลสรวาสติวาทิน กล่าวถึงนาคสองตัวเป็นผู้นำดอกบัวสีทองขนาดใหญ่มาถวายแด่พระพุทธเจ้าก่อนที่จะทรงแสดงมหาปราติหารีย์ เรื่องเล่าดังกล่าวนี้ยังปรากฏในปราติหารีย์สูตรของทิพยวาทานด้วยเช่นกัน (Natchapol Sirisawad, 2019, pp. 251–252) นอกจากนี้ในงานพุทธศิลป์ในอินเดียและประเทศไทยที่แสดงเรื่องราวการแสดงมหาปราติหารีย์ที่สอดคล้องกับคัมภีร์มูลสรวาสติวาทินก็ปรากฏภาพของพญานาค 2 ตัวกำลังถือดอกบัวรองรับพระบาทของพระพุทธเจ้า (Pandit, 2015, pp. 44–55; Brown, 1984, pp. 87–89) ชื่อของพญานาคทั้งสองนั้นพ้องกับชื่อของ “นันทโพนันทนาคราช” ซึ่งเป็นพญานาคที่ร้ายกาจมีฤทธิ์มาก ตั้งใจขัดขวางการเสด็จพระพุทธดำเนินและแสดงอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ หวังจะทำลายพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้า แต่ถูกพระโมคคัลลานะมหาสาวกผู้เป็นเอตทัคคะทางอิทธิฤทธิ์ปราบจนสิ้นฤทธิ์ (ศักดิ์ศรี แยมันตดา, 2534, หน้า 49) พระโมคคัลลานะได้ต่อสู้ด้วยวิธีต่าง ๆ หลายวิธีและทรมานพญานันทโพนันทนาคราชได้สำเร็จจับพญานาคร้ายขดใส่บาตรพญานันทโพนันทนาคราชสิ้นพยศยอมนับถือพระรัตนตรัยในที่สุด เรื่องนี้มีกล่าวอย่างละเอียดในนันทโพนันทสูตรคำหลวงของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศ (เจ้าฟ้ากุ้ง) รัตนกวีตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา²⁶ หากพิจารณาจากการสร้างคำศัพท์ ชื่อนันทโพนันทนาคราช เกิดจากการสนธิสระภายในระหว่าง นันทและอุปันนทจะจึงมีความเป็นไปได้ว่าชื่อนันทโพนันทนาคราช อาจเกิดการรวมกันของชื่อพญานาคทั้งสอง แต่หากพิจารณาในแง่บทบาท นันทโพนันทนาคราชเป็นพญานาคที่จ้องทำร้ายพระพุทธเจ้า ส่วนนาคันนทและอุปันนทเป็นพญานาคที่มาต้อนรับพระโพธิสัตว์ด้วยการเนรมิตท่อน้ำสำหรับสนานพระวรกาย ดังนั้น นันทโพนันทนาคราช

²⁶ ดูเพิ่มเติมในบุญเลิศ วิวรรณ, 2562, หน้า 151–172.

จึงไม่ใช่ขนาดตัวเดียวกันกับขนาดนันทะและอุปนันทะ

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 15 กล่าวถึง พระโพธิสัตว์ทรงย่างพระบาท 7 ก้าวและทรงกล่าวอาสภิวาจา ในนิทานกถา กล่าวว่า เมื่อพระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรไปทางทิศตะวันออก เห็นเทพยดาและมนุษย์ทำการสักการบูชา เปล่งวาจาสรรเสริญมากมายหลายประการ ทรงตรวจดูตามทิศทั้ง 10 เมื่อไม่ทรงเห็นผู้ที่เสมอด้วยพระองค์ จึงทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือและเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาท 7 ก้าว โดยมีท้าวมหาพรหมเชิญเสวตฉัตร สุยามเทพบุตรเชิญวาลวิชนี และเทวดาอื่น ๆ ถือเครื่องราชกกุธภัณฑ์นอกนั้นดำเนินตาม ครั้นพระโพธิสัตว์ประทับยืนอยู่ในก้าวที่ 7 ทรงเปล่งอาสภิวาจาด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะยิ่งว่า “ข้าพเจ้าเป็นยอดคนของโลก” (ธนิต อยู่โพธิ์, 2529, หน้า 82) เนื้อความดังกล่าวสอดคล้องกับกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ความว่า

เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ครู่หนึ่ง ทรงยืนได้อย่างมั่นคงด้วยพระบาททั้งสองที่เสมอกัน ทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ทรงดำเนินไป 7 ก้าว ขณะที่หมู่เทวดากันเสวตฉัตรตามเสด็จทอดพระเนตรไปยังทิศต่าง ๆ แล้ว ทรงเปล่งพระอาสภิวาจา (วาจาอย่างองอาจ) ว่า “เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลก เราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก” (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 31 หน้า 14)

อีกทั้งยังตรงกับธรรมอันนำอัครจรรยข้อที่ 18 (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 207 หน้า 240–241) ในมหาวทานสูตรกำหนดให้การย่างพระบาท 7 ก้าวและการเปล่งอาสภิวาจาเป็นกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์เช่นกัน โดยพระองค์ทรงตรวจดูทิศทั้ง 4 แล้วทรงตรัสว่า “นี่ทั้งเป็นชาติสุดท้ายของเรา” แต่ไม่ได้รับว่าทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศใด และได้กล่าวถึงเหล่าเทวดาเป็นผู้อัญเชิญเสวตฉัตร พระแสงจามรีที่มีด้ามจับประดับด้วยมณี (Fukita, 2003, p. 64) ในขณะที่ลลิตวิสตระกล่าวค่อนข้างแตกต่างออกไป กล่าวคือ พระโพธิสัตว์เสด็จพระราชดำเนินไปในทิศทั้ง 6 ทิศละ 7 ก้าว ทรงเปล่งอาสภิวาจาในแต่ละทิศแตกต่างกันออกไปแต่มี

เนื้อหาส่วนใหญ่สอดคล้องกับชื่อทิศทั้ง 6²⁷ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปฏิภาณในการเล่นเกมคำของกวี ดังนี้ ทรงหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก (*pūrvām diśam*) อย่างพระบาท 7 ก้าว ทรงเปล่งวาจาด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะยิ่งว่า “เราจะเป็นผู้ถึงก่อน (*pūrvamgamo*) ซึ่งธรรมที่เป็นกุศลมูลทั้งปวง” จากนั้นก็ทรงหันพระพักตร์ไปทางทิศใต้ (*dakṣiṇām diśam*) อย่างพระบาท 7 ก้าว แล้วตรัสว่า “เราจะเป็นผู้ควรแก่ทักษิณา (*dakṣaiṅīyo*)” ทรงหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตก (*paścimām diśam*) อย่างพระบาท 7 ก้าว แล้วตรัสว่า “เราเป็นผู้เจริญที่สุดในโลกชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายของเรา (*paścimā jātiḥ*) เราจะทำที่สุดแห่งทุกข์ คือ ชาติชรา มรณะ” ทรงหันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ (*uttarām diśam*) อย่างพระบาท 7 ก้าว แล้วตรัสว่า “เราเป็นผู้สูงสุด (*anuttaro*) ของสัตว์ทั้งปวงไม่มีใครยิ่งกว่า” และทรงหันพระพักตร์ไปทางทิศเบื้องล่าง (*adhastād diśam*) อย่างพระบาท 7 ก้าว แล้วตรัสว่า “เราจะกำจัดมารและเสนามาร เราจักโพรยฝนคือ ธรรมพร้อมกับบ่าบัดไฟนรกของสัตว์นรกทั้งหลาย (*sarvanairayikānām canirayāgnipratighātāya*) จะได้เทียบพร้อมด้วยความสุข” สุดท้ายทรงหันพระพักตร์ไปทางทิศเบื้องบน (*upariṣṭād diśam*) อย่างพระบาท 7 ก้าว แล้วตรัสว่า “เราจะเป็นผู้ที่สัตว์ทั้งปวงควรแก่การเคารพ (*ullokaniṅīyo*)” (Vaidya, 1958, p. 62; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 577) อาสภิวาจาของพระโพธิสัตว์ในลลิตวิสตระที่กล่าวสอดคล้องกับกฎธรรมตาของพระโพธิสัตว์ปรากฏอยู่ใน 2 ทิศ คือ ทิศตะวันตก

²⁷ ดูเพิ่มเติมเรื่องทิศในวรรณคดีสันสกฤตและพุทธศาสนาใน ณัชพล ศิริสวัสดิ์, 2554, หน้า 18-19, 30-31.

และทิศเหนือ (Vaidya, 1958, p. 62; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 577)²⁸ หากพิจารณาจากเนื้อความอาสภิวาจาของพระโพธิสัตว์ที่กล่าวสอดคล้องกับกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์จะตรงกับทิศตะวันตกมากกว่า ซึ่งก็ต่างจากที่ระบุเอาไว้ในมหาปทานสูตร ที่ระบุไว้ว่าพระโพธิสัตว์ต้องผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ

ไม่ว่าพระโพธิสัตว์จะทรงหันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือตามคัมภีร์ของเถรวาทบาลี หรือจะทรงหันพระพักตร์ไปในทิศทั้ง 6 ตามลลิตวิสตระ แต่ความสำคัญที่แท้จริงอยู่ที่เหตุอัศจรรย์ขณะประสูติที่พระโพธิสัตว์ทรงสามารถดำเนินได้ 7 ก้าว ทรงทอดพระเนตรดูทิศทั้ง 4 แล้วเปล่งอาสภิวาจา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปล่งอาสภิวาจาในแต่ละทิศที่ทรงดำเนินไปในลลิตวิสตระนั้น สะท้อนให้เห็นว่าผู้แต่งต้องการเน้นย้ำภาพของพระโพธิสัตว์ผู้จะเป็นผู้นำของประชาชนทุกหมู่เหล่าทั่วทุกสารทิศ มิจำกัดกลุ่มชนชั้น หรือจำกัดเฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่งที่พระองค์ทรงประทับเท่านั้น พระองค์มีเคียดคิดที่จะแบ่งชั้นวรรณะกับใครไม่ว่าจะเป็นวรรณะสูงหรือวรรณะต่ำของสังคม หากได้มาบวชในสำนักของพุทธองค์แล้วล้วนแต่เป็นเหล่ากอแห่งสมณะเท่าเทียมกันหมดหรือถ้าใครศรัทธาเลื่อมใสก็จะเป็นพุทธบริษัทของพระองค์

²⁸ ในสังฆเภทวิสตุซึ่งเป็นส่วนท้ายของพระวินัยมูลสรวาสติวาทีน ปรากฏข้อความในทำนองเดียวกับลลิตวิสตระ โดยกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ทรงย่างพระบาท 7 ก้าวไปในทิศทั้ง 4 และเปล่งวาจาสอดคล้องกับชื่อทิศทั้ง 4 (Fukita, 2003, p. 64 and note 6) ส่วนในพุทธจริมขีข้อความระบุถึงการกล่าวอาสภิวาจาของพระโพธิสัตว์ไว้ว่า “พระองค์ผู้มีการดำเนินเหมือนราชสีห์ ทอดพระเนตรไปทั้ง 4 ทิศ และกล่าวแล้วซึ่งคำพูดที่จะทำซึ่งถ้อยคำที่จะเกิดขึ้นในอนาคตว่า ข้าพเจ้าเกิดมาแล้วเพื่อการตรัสรู้เพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก การเกิดในภพนี้ของข้าพเจ้าโดยครั้งสุดท้าย” (BC. 1.15; Schotsman, 1995, p. 4) แต่ก็ไม่ได้ระบุว่าทรงหันพระพักตร์ไปทางทิศใด ในพุทธจริตยังได้ให้รายละเอียดที่น่าสนใจเกี่ยวกับการย่างพระบาท 7 ก้าว ไว้ดังนี้ “พระองค์ผู้ไปแล้ว 7 ก้าวไปอย่างสม่ำเสมอ กดลง ยกขึ้น เดินไม่ลากเท้า ก้าวยาว ก้าวย่างนอกจากนี้ยังมั่นคง พระองค์ก็เหมือนดาวสัปตฤษี (ดาวลูกไก่)” (BC. 1.14; Schotsman, 1995, p. 4).

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ข้อที่ 16 ในเวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดาที่เกิดแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ปรากฏขึ้นในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก เช่นเดียวกับตอนที่พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตเสด็จลงสู่พระครรภ์พระมารดา (พระไตรปิฎก เล่ม 10 ข้อ 32 หน้า 14) ในนิทานกถาไม่ได้ระบุไว้ ในขณะที่มหาวทานสูตรและอัจฉริยพุกุฏธัมมสูตร (ธรรมอันน่าอัศจรรย์ข้อที่ 19) กล่าวถึงเหตุอัศจรรย์ทั้งเกิดแผ่นดินไหวและเกิดแสงเจิดจ้าอันหาประมาณไม่ได้ในขณะที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์พระมารดา (Fukita, 2003, p. 62; พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 207 หน้า 241) และมีกล่าวถึงไว้ในลลิตวิสตระเช่นเดียวกัน “*ได้มีแสงสว่างเหนือกว่าแสงสว่างของพระจันทร์ พระอาทิตย์ องค์คัระ พรหม โลกบาล โลกธาตุ คือ มนุษย์โลกและเทวโลกก็แจ่มแจ้งด้วยรัศมีสีสรรพตั้งร้อยตั้งพันเป็นอนเนก*” (Vaidya, 1958, p. 63; แสง มณีวิฑูร, 2512, หน้า 578) “*อาณมาเขตตั้งแสนสะเทือน เปล่งรัศมีออกมางาม แม้สัตว์ในอบายทั้ง 3 ก็มีความสุข ไม่มีทุกข์เลย*” และ “*พื้นแผ่นดินนี้ย่อมสั่นสะเทือนเคลื่อนไหวอยู่ไปมา*” (Vaidya, 1958, p. 67; แสง มณีวิฑูร, 2512, หน้า 585)

ในมหาวทานสูตรยังได้กล่าวถึงกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ที่ไม่ปรากฏในมหাপทานสูตรของเถรวาทบาลี และไม่ปรากฏในนิทานกถาและลลิตวิสตระ คือ บ่อน้ำขนาดใหญ่ปรากฏขึ้นและสายน้ำได้ไหลออกมาสำหรับให้พระมารดาของพระโพธิสัตว์ได้ชำระล้างพระวรกาย (Fukita, 2003, p. 66) นอกจากนี้ยังกล่าวถึงกฎธรรมดาที่เหล่าเทวดาจะโปรยดอกไม้และบรรเลงดนตรีเพื่อเป็นการแสดงความยินดีในประสูติการของพระโพธิสัตว์ (Fukita, 2003, p. 66) ซึ่งไม่ปรากฏในมหาวทานสูตร แต่ลลิตวิสตระมีข้อความกล่าวสอดคล้องกับกฎธรรมดาข้อนี้ในมหาวทานสูตร ความว่า “*เมื่อพระโพธิสัตว์เกิดแล้ว นางอัปสรทั้งหลายที่อยู่ในฟากฟ้าตั้งหลายหมื่นแสนโกฏิจึงโปรยปรายดอกไม้ ฐูป เครื่องหอม พวงมาลัย เครื่องขลุ่ยมทา ผ้า เครื่องประดับอันเป็นของทิพย์*” (Vaidya, 1958, p. 66; แสง มณีวิฑูร, 2512, หน้า 584) “*ดนตรีตั้งร้อยไม่มีใครไปแตะต้องก็ตั้งขึ้นเองในอากาศไพเราะจับใจ*” และ “*เทวดาตั้งแสนก็โปรยดอกไม้ทำให้ท้องฟ้าหมุนคว้าง*”

(Vaidya, 1958, pp. 66–67; แสง มนวิฑูร, 2512, หน้า 585) ในขณะที่อัจฉริยัทธมมสูตรกล่าวถึงธรรมอันน่าอัศจรรย์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวช่วงประสูติของพระโพธิสัตว์ที่นอกเหนือจากกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในมหาปทานสูตร 3 ข้อ ได้แก่ ข้อที่ 1 พระโพธิสัตว์ทรงมีสติสัมปชัญญะขณะเสด็จจุดในสวรรค์ชั้นดุสิต (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 199 หน้า 235) ข้อที่ 2 พระโพธิสัตว์ทรงมีสติสัมปชัญญะขณะเสด็จอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 199 หน้า 236) และ ข้อที่ 3 พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตจนตลอดอายุ (พระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 200 หน้า 236)

เหตุการณ์นับตั้งแต่เมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จลงมาจุดิจนกระทั่งประสูติแม้จะเป็นกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ แต่ก็เป็นการณ์มหัศจรรย์ที่สื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์เรื่อง “บารมี” ของพระโพธิสัตว์ในฐานะของผู้ที่มี “ความเป็นเลิศ” ในทางธรรมกว่าสามัญมนุษย์ทั้งปวง (อัสนี พูลรักษ์, 2551, หน้า บทคัดย่อ) ซึ่งพระโพธิสัตว์ได้สั่งสมมาอย่างยาวนานเพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดในการบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ดังปรากฏข้อความที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ²⁹ จากคำทูลเชิญพระโพธิสัตว์เสด็จจุดิจากสวรรค์ชั้นดุสิตของเหล่าเทวดา ความว่า “ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ บารมีทั้ง 10 ประการที่ท่านบำเพ็ญไว้แล้วนั้น ท่านมิได้ปรารถนาสมบัติท้าวสักกะ สมบัติมาร สมบัติจักรพรรดิ และสมบัติพรหม แต่บำเพ็ญมาด้วยปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณ เพื่อต้องการที่จะช่วยชาวโลกให้พ้นทุกข์ ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ บัดนี้เป็นกาลเวลาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าของท่านแล้ว” (ธนิต อยุธยา, 2529, หน้า 76)

ในลลิตวิสตรระ อธิบายที่ 5 ได้กล่าวถึงเสวตเกตุโพธิสัตว์มีความพิเศษกว่าผู้อื่นเพราะผลบุญที่ทำไว้ในอดีตชาติผ่านการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ 6 ประการซึ่งตรงกับ บารมีตา 6 โดยอธิบายว่า *ทานบารมี* หมายถึง การให้บุตรธิดา

²⁹ บารมี 10 ของฝ่ายเถรวาท ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา

เป็นทานมาหลายโกฏิกัลป์ และตัดเนื้อตนเองให้เป็นทานมากแล้ว *ศีลบารมี* หมายถึง รักษาศีลไม่ขาดเลยมาหลายโกฏิกัลป์ *กษานติบารมี* หมายถึง อดทนมาหลายโกฏิกัลป์ เพื่อเป็นสาเหตุแห่งการตรัสรู้ *วิริยบารมี* หมายถึง ไม่เคยย่อท้อในการทำความดีมาหลายโกฏิกัลป์ *ธยานบารมี* หมายถึง การเจริญสมาธิภาวนากำจัดกิเลสมาหลายโกฏิกัลป์ และ *ปรัชญาบารมี* หมายถึง บำเพ็ญปัญญาตัดกิเลสมาหลายโกฏิกัลป์ ซึ่งเป็นการเน้นย้ำให้เห็นความยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ว่าเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ปุถุชน (ศศิวรรณ กำลังสินเสริม, 2543, หน้า 52) การกล่าวถึงบารมี 10 หรือ ปารมิตา 6 อันเป็นคุณธรรมที่ช่วยให้สำเร็จโพธิญาณหรือเป็นคุณธรรมที่ทำให้ข้ามถึงฝั่งนิพพาน เป็นการเน้นให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ว่าเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ปุถุชน แต่ความสำเร็จทั้งปวงเหล่านี้จะมีได้สำหรับผู้เป็นพระโพธิสัตว์เท่านั้น หากผู้ใดปรารถนาสมบัติต่าง ๆ เช่นเดียวกับที่พระโพธิสัตว์ได้รับก็ต้องบำเพ็ญบารมีธรรมตามแนวของพระโพธิสัตว์ (ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์พันธ์, 2536, หน้า 24) นอกจากนี้ยังสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ว่าการประสูติของพระโพธิสัตว์เป็นนิมิตหมายแห่งการเกิดความสุขขึ้นในโลก ทั้งต่อสัตว์โลกและเทวดา ดังจะเห็นได้จาก บุพนิมิต 32 ประการ รวมถึงบพพรรณนาเหตุการณ์มหัศจรรย์ต่าง ๆ นับตั้งแต่เมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จลงมาจุติจนกระทั่งประสูติ

จะเห็นได้ว่า คัมภีร์ทั้งสองดำเนินเรื่องราวช่วงประสูติของพระโพธิสัตว์สอดคล้องกับกฎกรรมตาของพระโพธิสัตว์และธรรมอันน่าอัศจรรย์เป็นส่วนใหญ่ แต่นิทานกถากลับไม่ได้ปรากฏเนื้อหาครอบคลุมกฎกรรมตาของพระโพธิสัตว์และธรรมอันน่าอัศจรรย์ครบทุกข้อ ในขณะที่ลลิตวิสูตระปรากฏข้อความที่สอดคล้องกับกฎกรรมตาของพระโพธิสัตว์ในมหาปทานสูตรและธรรมอันน่าอัศจรรย์ในอัจฉริยัพทตัมมสูตรครบทุกข้อ และมีเนื้อหาบางส่วนที่สอดคล้องกับกฎกรรมตาของพระโพธิสัตว์ในมหาปทานสูตร ตามตารางสรุป ดังนี้

ตารางที่ 1 ตารางแสดงและเปรียบเทียบกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์/ ธรรมอันนำ
อัครจริยกับพุทธประวัติตอนประสูติในนิทานกถาและลลิตวิสตระ

กฎธรรมดาของ พระโพธิสัตว์ / ธรรมอันนำอัครจริย	มหาทานสูตร	มหาวทานสูตร	อัครจริยพ ภุคธัมม สูตร	นิทานกถา	ลลิตวิส ตระ
พระโพธิสัตว์ทรงมี สติสัมปชัญญะ (ขณะเสด็จจุดจากสวรรค์ ชั้นดุสิตลงสู่พระครรภ์)	ข้อที่ 1	x	ข้อที่ 4	x	✓
เกิดแสงเจิดจ้าอันหา ประมาณมิได้ และเกิด แผ่นดินไหวอย่างรุนแรง (ขณะเสด็จลงสู่พระครรภ์)	ข้อที่ 2	ข้อที่ 1 ³⁰	ข้อที่ 5	x	✓
เทพบุตร 4 องค์ เข้าไป ถวายการอารักขา	ข้อที่ 3 (ขณะเสด็จจุด จากสวรรค์ ชั้นดุสิตลงสู่พระ ครรภ์)	ข้อที่ 2 (ขณะเสด็จ อยู่ใน พระครรภ์)	ข้อที่ 6	x	✓
พระมารดาทรงสมათาน รักษาศีล 5 ด้วยพระองค์ เอง	ข้อที่ 4	ข้อที่ 6	ข้อที่ 7	x	ศีล 5, ศีล 8, กุศล กรรมบถ 10
พระมารดาไม่ทรงรู้สึก ยินดีในกามอารมณ์	ข้อที่ 5	ข้อที่ 7	ข้อที่ 8	✓	✓
พระมารดาทรงได้รับ กามคุณ 5	ข้อที่ 6		ข้อที่ 9	x	✓

³⁰ ผู้วิจัยอ้างอิงหมายเลขข้อที่ระบุในมหาวทานสูตรจากงานศึกษาชำระคัมภีร์ต้นฉบับ
ตัวเขียนของ Fukita (2003).

ตารางที่ 1 ตารางแสดงและเปรียบเทียบกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์/ ธรรมอันน่า
อัศจรรย์กับพุทธประวัติตอนประสูติในนิทานกถาและลลิตวิสตระ (ต่อ)

กฎธรรมดาของ พระโพธิสัตว์ / ธรรมอันน่าอัศจรรย์	มหานิทานสูตร	มหาวทานสูตร	อังฉริยพ ภุคธัมม สูตร	นิทานกถา	ลลิตวิส ตระ
พระมารดาทรงมีความสุข ไม่เจ็บป่วย ไม่ลำบากพระ วรกาย	ข้อที่ 7	ข้อที่ 5	ข้อที่ 10	✓	✓
พระมารดาสามารถ ทอดพระเนตรเห็นพระ โพธิสัตว์ผู้เปรียบประดุจ แก้วไพฑูรย์อันงดงามมี แปดเหลี่ยมภายในพระ ครรภ์ได้		ข้อที่ 4			
พระมารดาไปเกิดใน สวรรค์ชั้นดุสิต	ข้อที่ 8	สวรรค์ชั้น ดาวดึงส์	ข้อที่ 11	✓	สวรรค์ชั้น ดาวดึงส์
พระมารดาประสูติพระ โอรสเมื่อทรงพระครรภ์ ครบ 10 เดือน	ข้อที่ 9	x	ข้อที่ 12	✓	✓
พระนางมายาทรงมีพระ ประสูติกาลในท่ายืน	ข้อที่ 10	ข้อที่ 10	ข้อที่ 13	✓	✓
เทวดาจะได้สัมผัสพระ โพธิสัตว์ก่อนมนุษย์เสมอ	ข้อที่ 11	x	ข้อที่ 14	✓	✓
เทพบุตร 4 องค์ช่วยกัน ประคองพระโพธิสัตว์ไป ไว้เบื้องพระพักตร์ของ พระมารดา	ข้อที่ 12	x	ข้อที่ 15	ท้าวมหา พรหม 4 องค์, ท้าว มหาราช ทั้ง 4	พระอินทร์ สหัมบดี พรหม, โลกบาล

ตารางที่ 1 ตารางแสดงและเปรียบเทียบกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์/ ธรรมอันนำ
อัครจริยกับพุทธประวัติตอนประสูติในนิทานกถาและลลิตวิสตระ (ต่อ)

กฎธรรมดาของ พระโพธิสัตว์ / ธรรมอันนำอัครจริย	มหาปทานสูตร	มหาวทานสูตร	อัจฉริยพ ภุคธัมม สูตร	นิทานกถา	ลลิตวิส ตระ
พระโพธิสัตว์ประสูติจาก พระครรภ์โดยง่าย ไม่แปด เดือนด้วยสิ่งสกปรกใน พระครรภ์ สะอาดบริสุทธิ์ ประดุจแก้วมณี	ข้อที่ 13 (ขณะประสูติ)	ข้อที่ 3 (ขณะเสด็จอยู่ใน พระครรภ์) ข้อที่ 9 (ขณะประสูติ)	ข้อที่ 16 (ขณะ ประสูติ)	✓	✓
มีธารน้ำปรากฏในอากาศ 2 สายเพื่อชำระล้างพระ โพธิสัตว์และพระมารดา	ข้อที่ 14	ข้อที่ 12	ข้อที่ 17	✓	นาคันนทะ และอุปันน ทะเป็นผู้ เนรมิตท่อน้ำ สำหรับ สนานพระ โพธิสัตว์
พระมารดาसनานพระ วรกายจากน้ำที่ไหลจาก บ่อน้ำขนาดใหญ่	x	ข้อที่ 13	x	x	x
พระโพธิสัตว์ทรงพระ ดำเนินไป 7 ก้าว และทรง เปล่งอาสภิวาจา	ข้อที่ 15	ข้อที่ 11	ข้อที่ 18	ทิศเหนือ	6 ทิศ
เกิดแสงสว่างเจิดจ้าหา ประมาณมิได้ (ขณะ ประสูติ)	ข้อที่ 16	ข้อที่ 8 (ขณะประสูติ)	ข้อที่ 19 (ขณะ ประสูติ)	x	✓
เกิดแผ่นดินไหวอย่าง รุนแรง (ขณะประสูติ)	x			x	✓
เทวดาโปรยดอกไม้และ บรรเลงดนตรี	x	ข้อที่ 14	x	x	✓

7. สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาเปรียบเทียบพุทธประวัติช่วงที่พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงช่วงตรัสอาสาสภวาจาจากวรรณกรรมพุทธประวัติของนิกายเถรวาทบาลีกับวรรณกรรมพุทธประวัติของนิกายสรวาสตีวาทิน พบว่า เนื้อเรื่องพุทธประวัติที่ปรากฏในวรรณกรรมพุทธประวัติของทั้งสองนิกายมีเนื้อเรื่องที่คล้ายกัน มีเนื้อเรื่องกล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกันแต่มีความแตกต่างกัน และเนื้อเรื่องที่ปรากฏเฉพาะในลลิตวิสตระหรือนิทานกถา กล่าวคือ *เนื้อเรื่องที่คล้ายกัน* ได้แก่ พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่บนดุสิตสวรรค์ พระโพธิสัตว์ทรงพิจารณาหาวิโลกนะ พราหมณ์ทำนายฝัน บุพนิมิต 32 ประการ เทวดาเฝ้าถวายอารักขาพระโพธิสัตว์ขณะเสด็จอยู่ในพระครรภ์ของพระมารดา *เนื้อเรื่องกล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกันแต่มีความแตกต่างกัน* ได้แก่ ช่วงเวลาที่ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมารดา พระโพธิสัตว์ปฏิสนธิในรูปช้าง การตัดสินใจของพระนางมายาในการเสด็จสู่ลุมพินีวัน ต้นไม้ประสูติ วันประสูติ เทพบุตร 4 องค์ มาคอยรับพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ทรงย่างพระบาท 7 ก้าว และทรงเปล่งอาสาสภวาจา สหชาติ การเสด็จสู่สวรรค์ของพระนางมายา *เนื้อเรื่องที่ปรากฏเฉพาะในนิทานกถา* ได้แก่ การเกิดพุทธโกลาหลและการเชิญพระโพธิสัตว์เสด็จจุติ สุบินนิมิตของพระนางมายา การเปล่งอาสาสภวาจาในอัทธภาพพระมหโสถและพระเวสสันดร *เนื้อเรื่องที่ปรากฏเฉพาะในลลิตวิสตระ* ได้แก่ การแสดงธรรมบนสวรรค์ชั้นดุสิตและการประกาศข่าวของเทวดา เรื่องพระปัจเจกพุทธเจ้า เรื่องคุณสมบัติของตระกูลและพระมารดา การแสดงธรรมมาโลกมุข 108 ประการ การกล่าวพยากรณ์พระโมฆเจตริยะโพธิสัตว์ เทวดาปรึกษาเรื่องลักษณะของพระโพธิสัตว์ที่จะลงมาปฏิสนธิ บุพนิมิต 8 ประการปรากฏขึ้นในเมืองกบิลพัสดุ์ เหล่าทวยเทพประชุมกันเพื่ออารักขาพระโพธิสัตว์ เทวดาเนรมิตวิมานสำหรับพระโพธิสัตว์ในขณะที่อยู่ในพระครรภ์ สหสมบัติพรหมพร้อมเทวดา 84 หมื่นแสน โภภีช่วยกันนำวิมานแก้วมายังชมพูทวีป เมื่อเปรียบเทียบกับนิทานกถาซึ่งเป็นพุทธประวัติของเถรวาทบาลี จะเห็นว่าเนื้อหาตอนประสูติในลลิตวิสตระคือเนื้อความในอวิทุเรณิทานของนิทานกถา

จะเห็นได้ว่าพุทธประวัติช่วงที่พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงช่วงตรัสอาสาภิวาจาที่ทั้งสองนิกายกล่าวพ้องกันโดยส่วนใหญ่เป็นพุทธประวัติที่เรียบเรียงขึ้นมาจาก “กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์” ที่ปรากฏอยู่ในมหาปทานสูตร หรือ มหาพทานสูตร กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในพระสูตรภาษาบาลีและสันสกฤตมีความสอดคล้องกันเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงกฎธรรมดาบางประการที่ปรากฏเฉพาะในมหาปทานสูตรหรือมหาพทานสูตร แต่ก็มีกล่าวถึงรายละเอียดที่แตกต่างกันในกฎบางข้อ ในมหาปทานสูตร หรือ มหาพทานสูตรไม่ปรากฏพุทธประวัติของพระศากยมุณีในช่วงประสูติจนถึงตรัสรู้ แต่กลับปรากฏประวัติของพระวิปัสสีแทนซึ่งได้กล่าวถึงเรื่องกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ไว้ในช่วงต้นของพระสูตร ตำนานของพระวิปัสสีพุทธเจ้านั้น แรกเริ่มน่าจะเป็นเรื่องเล่าเฉพาะตำนานการประสูติเพียงอย่างเดียว เนื่องจากพุทธประวัตินั้นคงเหลือมาแบบนั้นเลยในรูปของพระสูตรบาลีหนึ่งชื่อ “อัจฉริยพุกุตรัมมสูตร” ซึ่งกลายมาเป็นพุทธประวัติของพระศากยมุณี อัจฉริยพุกุตรัมมสูตรเป็นสิ่งที่สืบทอดเรื่องเล่าที่เกิดขึ้นมา โดยอาศัยพุทธประวัติของพระวิปัสสีพุทธเจ้าในมหาปทานสูตรเป็นพื้นฐาน (พุกิตะ 2562, หน้า 180-181) ดังจะเห็นได้ว่า “ธรรมอันน่าอัศจรรย์” ที่ปรากฏในอัจฉริยพุกุตรัมมสูตร มีเนื้อความโดยส่วนใหญ่สอดคล้องกันกับเรื่องกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์

กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ในตำนานของพระวิปัสสีพุทธเจ้าจึงเป็นกฎเกณฑ์สำหรับชีวประวัติของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์นั้นจะมี “เรื่องราวพ้องกัน” เรื่องเล่าของ “พุทธประวัติตอนประสูติของพระศากยมุณี” จึงถูกเรียบเรียง

³¹ “คัมภีร์ออคัม-นิกาย” และ “วรรณคดีพุทธประวัติ” ซึ่งเขียนขึ้นโดยมีเป้าหมายเพื่อเล่าชีวประวัติของพระศากยมุณีให้แก่ชนรุ่นหลังโดยทั่วไป โดยทั่วไป จะมีโครงสร้างซึ่งมีเรื่องราวที่เรียกว่า “ลักษณะพิเศษ 8 ประการ” ในชีวประวัติของพระศากยมุณีเป็นพื้นฐาน ได้แก่ 1. เสด็จจุติจากสวรรค์ 2. เสด็จปฏิสนธิในครรภ์ 3. ประสูติออกจากครรภ์ 4. เสด็จออกผนวช 5. มารวิชัย 6. บรรลุพระโพธิญาณ 7. ปฐมเทศนา 8. เสด็จดับขันธปรินิพพาน (พุกิตะ, 2562, หน้า 174-176).

ขึ้นโดยอาศัยเรื่องกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์เป็นพื้นฐาน เพื่อเป็นการดำเนินตามกฎเกณฑ์ดังกล่าวและสร้างความชอบธรรมให้กับชีวประวัติของพระพุทธเจ้าในฐานะศาสดา พุทธประวัติของพระวิปัสสีพุทธเจ้าได้นำเสนอพุทธประวัติของพระศากยมุนีในฐานะเป็นชีวประวัติโดยทางอ้อม และพุทธประวัติของพระศากยมุนีที่พัฒนาจากพระสูตรนั้น ทำยที่สุดแล้ว กลับกลายเป็นเรื่องที่เล่าขานภาพของพระศากยมุนีในฐานะพระพุทธเจ้า แทนที่จะเป็นบุคคลจริงในประวัติศาสตร์ (ฟุกิตะ, 2562, หน้า 181) ดังนั้น “กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์” ในมหาปทานสูตรหรือมหาวทานสูตร และ “ธรรมอันน่าอัศจรรย์” ในอัจฉริยภาพอุทธรสูตร จึงเปรียบเสมือนโครงเรื่องหลักของพุทธประวัติที่ครอบคลุมเนื้อหาตั้งแต่พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต เสด็จอยู่ในพระครรภ์ของพระมารดา จนกระทั่งประสูติซึ่งสอดคล้องลักษณะพิเศษ 8 ประการ³¹ของพุทธประวัติข้อที่ 1-3 นอกเหนือจากโครงเรื่องหลัก วรรณกรรมพุทธประวัติของแต่ละนิกายยังผนวกเรื่องเล่าอื่น ๆ ที่จำเป็นเข้าไปอีกให้มีความน่าสนใจ เพื่อให้เกิดความน่าเลื่อมใสศรัทธาแก่สาวกของนิกายตน ทำให้วรรณกรรมพุทธประวัติของทั้งสองนิกายมีรายละเอียดปลีกย่อยที่คล้ายกันบ้าง ต่างกันบ้าง จนถึงมีเนื้อเรื่องที่ปรากฏลักษณะเฉพาะของแต่ละนิกายด้วยเหตุนี้ ลลิตวิสตระจึงปรากฏเรื่องราวพรรณนาอันน่าอัศจรรย์อย่างพิสดาร ดังที่ ปฐมพงษ์ โปธิ์ประสิทธิ์นันท์ (2536, หน้า 24) ได้ให้ความหมายรวมของคำว่า *ลลิตวิสตระ* ไว้ว่า “เรื่องราวโดยพิสดารของการกระทำหรือสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำพร้อมทั้งประวัติอันแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของพระองค์ในช่วงก่อนตรัสรู้” เหตุการณ์พุทธประวัติตอนประสูติยังได้เน้นย้ำเรื่อง “บารมี” ของพระโพธิสัตว์ในฐานะของผู้ที่มี “ความเป็นเลิศ” ในทางธรรมกว่าสามัญมนุษย์ทั้งปางอันมีผลต่อการสร้าง “ศรัทธา” ในองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและหลักธรรมของพระองค์อีกด้วย

ทั้งลลิตวิสตระและนิทานกถาได้รวบรวมขึ้นจากประวัติของพระพุทธเจ้าที่กระจัดกระจายหลังยุคพุทธกาล กระทั่งผู้ที่รวบรวมประวัติพระพุทธเจ้าไม่สามารถหาหลักฐานเชื่อมโยงกับภาพของพระพุทธเจ้าในฐานะบุคคลในประวัติศาสตร์อันลางเลือนได้ ลลิตวิสตระของฝ่ายสรวาสติวาทินและนิทานกถาของฝ่ายเถรวาท

บาลีตลอดจนวรรณกรรมพุทธประวัติอื่น ๆ ซึ่งแตกหน่อผลิยอดออกมาจากคัมภีร์ทั้งสองเล่มนี้จึงไม่มีลักษณะเป็นชีวประวัติอย่างแท้จริง วรรณกรรมพุทธประวัติจึงไม่สามารถใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อศึกษาประวัติของพระพุทธเจ้าได้ หรือหากใช้ จำเป็นต้องใช้ด้วยความรอบคอบเป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม สำหรับชาวพุทธนั้นการสอบสวนประวัติของพระพุทธเจ้าในฐานะบุคคลในประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องที่ไม่จำเป็น ประวัติของพระพุทธเจ้าที่ชาวพุทธรับรู้กันอยู่จากวรรณกรรมพุทธประวัตินั้นว่าเพียงพอแก่ความเข้าใจในพระปัญญา พระเมตตา และพระกรุณาที่พระองค์ทรงมีต่อพุทธศาสนิกและชาวโลกทั้งมวล

ในบทความวิจัยนี้ ผู้วิจัยจำกัดการศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ทั้งสองเฉพาะช่วงที่พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงช่วงตรัสอาสาภิวาจา ซึ่งควรทำการศึกษาเปรียบเทียบพุทธประวัติในช่วงอื่นโดยละเอียดต่อไป และอาจศึกษาเปรียบเทียบกับวรรณคดีพุทธประวัติทั้งจากสำนวนของนิยายเดียวกันหรือต่างนิยายเพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของเรื่องเล่าในวรรณคดีพุทธประวัติแต่ละสำนวน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- คัมภีร์ลลิตวิสตระ: พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน. (แสง มนวิฑูร, ผู้แปล). (2512).
พระนคร: กรมศิลปากร.
- คอนซ์, เอ็ดเวิร์ด. (2552). พุทธศาสนา: สารและพัฒนาการ = *Buddhism: its essence and development*. (นิธิ เอียวศรีวงศ์, ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- เชษฐังค์ ดึงสัญชลี. (2556). *สังฆนีสถาน และสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติในอินเดีย-เนปาล*. กรุงเทพมหานคร: มิวเซียมเพรส.
- ณัชพล ศิริสวัสดิ์. (2555). *โลกบาลในวรรณคดีพุทธศาสนา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- ณัชพล ศิริสวัสดิ์. (2557). ทิศในวรรณคดีสันสกฤตและพุทธศาสนา. *วารสารอักษรศาสตร์*, 43(1), 1-66.
- ธีร์ พุ่มทับทิม. (2543). *การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ลลิตวิสตระและคัมภีร์ปฐมสมโพธิ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- บุญเลิศ วิวรรณ (2562). นันโทปนันทสูตรคำหลวง: ความพิเศษ ความหมาย ความเชื่อ แห่งคำเรียกชื่อพญานาค. *ดำรงวิชาการ*, 18(1), 151-172.
- ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์. (2536). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์ลลิตวิสตระ ัธยายที่ 1-4*. (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- ประมาณุชิตชีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2551). *พระปฐมสมโพธิ*. กรุงเทพมหานคร: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2536). *ลลิตวิสตระ: วรรณคดีที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการศึกษาวรรณคดีศาสนา*. ใน ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ (บรรณาธิการ). *คือคู่มาลาสรรเสริญคุณ : รฤกพระคุณครูในโอกาสเกษียณอายุราชการ ศาสตราจารย์ วัชรวิ รมยะนันท์ และ ฉลองอายุครบ 5 รอบ*

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คมคาย นิลประภัสสร (หน้า 101-122).
กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). กรุงเทพมหานคร:
กรมศิลปากร.

พระปัญญาสาามิ. (2540). *ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา*. (แสง มนวิฑูร, ผู้แปล).
กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

พระพุทธโฆสเถระ. (2529). *นิทานกถา พระพุทธประวัติตอนต้น: ฉบับพระพุทธ-*
โฆสเถระ. (ธนิต อยู่โพธิ์, ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

พระมหาสายชล เถรนิยม. (2544). *การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อแตกต่าง*
พุทธประวัติตามคัมภีร์พุทธจรตกับคัมภีร์ลลิตวิสตรระ. (สารนิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร).

พุกิตะ, ทากามิจิ. (2562). องค์ใดพระสัมพุทธ (2) (ชานบวิรัช ทัดแก้ว, ผู้แปล).
วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 26(2), 164-182.

วรพล ไม้สน (2555). *หลักสูตร “คัมภีร์สุริยยาตร์ 2555”* (คู่มือประกอบการ
บรรยาย). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสมาคมโทรแห่งประเทศไทยใน
พระสังฆราชูปถัมภ์

วิสุทธ์ บุชยกุล. (2536). เดือนและฤดูในวรรณคดีสันสกฤต. ใน ปฐมพงษ์ โพธิ์
ประสิทธิ์นันท์ (บรรณาธิการ). *บาลีสันสกฤตวิชาการ* (หน้า 146-161).
กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย.

ศศิวรรณ กำลั้งสินเสริม. (2543). *การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ลลิตวิสตรระ*. (วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

ศักดิ์ศรี แยมั่นดดา. (2534). นาค. ใน *วรรณวิทยา: รวมบทความทางวิชาการภาค*
ภาษาและวรรณคดีไทย-บาลี-สันสกฤตบางเรื่อง (หน้า 43-52).
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2515). *อุปกรณ์วรรณคดีพุทธศาสนา คู่มือพระปฐม*

สมโพธิกถา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. (2546). *ปฐมสมโพธิกถาภาษาไทยฉบับสมเด็จพระมหา
สมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส : ความสัมพันธ์ด้านสารัตถะกับ
วรรณกรรมพุทธประวัติอื่น*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย).

อัสนี พูลรักษ์. (2551). *การพรรณนาฉากประกอบเหตุการณ์ประสูติ เสด็จออก
มหาภิเนษกรรม ตรัสรู้ และปรินิพพานในวรรณกรรมพุทธประวัติเรื่อง
ปฐมสมโพธิกถา ลลิตวิสูตร และ ประทีปแห่งทวีปอาเซีย: การสื่อ
ความหมายเชิงสัญลักษณ์*. (ปริญญาานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

ภาษาต่างประเทศ

Aśvaghōṣa. (1995). *Aśvaghōṣa's Buddhacarita: Sanskrit text = The life
of the Buddha*. (Irma Schotsman, Trans). Saranath, Varanasi:
Central Institute of Higher Tibetan Studies. [=BC]

Aśvaghōṣa. (2007). *Buddhacarita or Acts of the Buddha*. (E.H.
Johnston, Trans). Delhi: Motilal Banarsidass.

Banerjee, A. C. (1957). *Sarvāstivāda Literature*. Calcutta: The Calcutta
Oriental Press.

Brown, Robert L. (1984). The Śrāvastī Miracles in the Art of India
and Dvārvatī. *Archives of Asian Art*, 3, 79–95.

Burgess, J. (1900). The Gandhara Sculptures. *The Journal of Indian
Art and Industry* 8, 23–40 (with pls. 3–27), 73–92.

Edgerton, Franklin. (1977). *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and
Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass.

Fukita, Takamichi. (Ed.). (2003). *The Mahāvadānasūtra: A New
Edition Based on Manuscripts Discovered in Northern*

- Turkestan*. Germany: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Fukita, Takamichi. (2018). The Original Meaning and Role of *Avadāna**. In Oliver von Criegern, Gudrun Melzer und Johannes Schneider (Eds.). *Saddharmāmr̥tam Festschrift für Jens-Uwe Hartmann zum 65. Geburtstag (Wiener Studien zur Tibetologie und Buddhismuskunde)* (pp. 139–148). Wien: Arbeitskreis für Tibetische und Buddhistische Studien Universität Wien.
- Gandhara Art of Pakistan*. (1984). Tokyo: Nihon Hōsō Kyōkai [Exhibition Catalogue].
- Grünwedel, A. (1900). *Buddhistische Kunst in Indien*. Berlin: Museum für Völkerkunde.
- Grünwedel, A. & Burgess, Jas. (1901). *Buddhist Art in India. Translated from the 'Handbuch' of Prof. Albert Grünwedel by Agnes C. Gibson. Revised and enlarged by Jas. Burgess*. London: Bernard Quaritch.
- Horner, I. B. (1946). *Buddhavaṃsa at̥ṭhakathā (Maduratthavilāsīnī)*. ed. London: Pali Text Society
- Kurita, I. (2003). *Gandhāran Art I: The Buddha's Life Story*. Tokyo: Nigensha.
- Lamotte, Étienne. (1988). *History of Indian Buddhism: from the origins to the Śaka era*. (Sara Webb-Boin, Trans). (Publications de l'Institut Orientaliste de Louvain, 36.) Paris: Peters Press.
- Mevissen, Gerd J. R. (2011). The Great Renunciation: Astral Deities in Gandhāra. *Pakistan Heritage*, 3, 89–112.
- Monier-Williams, M. (2002 [1872]). *A Sanskrit-English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Nariman, J. K. (1992 [1919]). *Literary history of Sanskrit Buddhism*

- [from Winternitz, Sylvain Levi, Huber]. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Natchapol Sirisawad. (2019). *The Mahāprātihāryasūtra in the Gilgit Manuscripts: A Critical Edition, Translation and Textual Analysis*. (Doctoral dissertation, Ludwig Maximilians-Universität).
- Pachow, W. (2007 [1955]). *A Comparative Study of the Prātimokṣa: On the Basis of its Chinese, Tibetan, Sanskrit and Pāli Versions*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Pandit, Suraj A. (2015). Miracle of Shravasti Depicted in the Art of Kanheri and Kondivate. In *Art, Icon and Architecture in South Asia: Essays in Honour of Dr. Devangana Desai (Edited by Dr. Anila Verghese and Dr. Anna L. Dallapiccola)* (pp. 43–56). New Delhi: Aryan Books International.
- Senart, Émile. (Ed.). (1882–1897). *Le Mahāvastu: Texte Sanscrit publié pour la première fois et accompagné d'introductions et d'un commentaire par É. Senart*. (Collection d'ouvrages orientaux; Seconde série). Paris. [=MV]
- The Play in Full (Lalitavistara) 'phags pa rgya cher rol pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo. The Noble Great Vehicle Sūtra "The Play in Full" Āryalalitavistarānāmamahāyānasūtra* (the Dharmachakra Translation Committee, Trans). (2013). 84000: Translating the Words of the Buddha.